

Föreningen för Västgötalitteratur

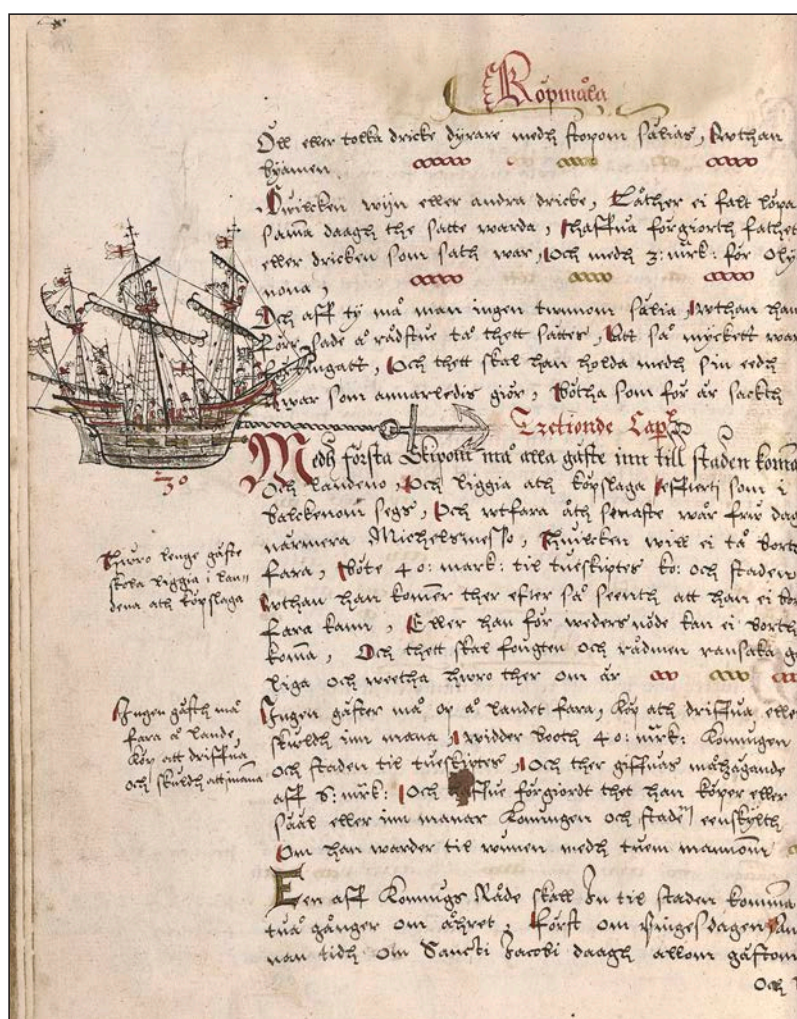
Meddelande

År 2019

NR 2

2019-06-10

Mariestads lagbok

Mariestads lagbok från år 1597 – med noteringen *Mariestads Rådstuga tillhörig* – är unik. Bara från fyra svenska städer finns de officiella, handskrivna lagböckerna bevarade. Mariestads är sannolikt den mest kända då den innehåller en detaljerad teckning av ett skepp som har uppmärksamats i både fartygs- och historieböcker. Boken finns på Kungliga biblioteket och ges nu ut genom Missalestiftelsen.

Lagboken tillkom decenniet efter Mariestads grundläggning och bygger på Magnus Erikssons stadslag (1350-talet). Avskriften är gjord av stadsskrivaren i Mariestad Jacob Svensson Iller, även känd som Jacob skrivare. Lagtexten omfattar 188 sidor. Den innehåller ett stort antal anfangar, må-

lade i vackra färger. Lagtexten är präntad med en vacker handstil och i flera färger. Efter lagtexten finns 16 sidor med avskrifter av handlingar, bland annat privilegiebrevet. Pärmarna består av trä överdraget med rött saffian, präglat med kopparbucklor och är försedda med spännen. Pärmens nästan bortnötta text lyder ”Mariestadtz Lagh book ANNO 1597”. På pärmerna har en av ägarna präntat sitt namn: L. Rääf. Leonard Rääf var en mycket känd samlare av forntexter (1786-1872).

Utgåvan sker i faksimil med transkribering av text och med kommentarer. För utgåvan svarar professor Per-Axel Wiktorsson (kommentarer) och Anita Eldblad (transkription).

Läs mer om lagboken på sid 3.

Föreningen för Västgötalitteratur
Box 325, 532 24 Skara • Tfn 0511-165 40
Plusgiro 59 24 33-7 • Bankgiro 663-2574
Epost: sven-olof.ask@tele2.se
www.vastgotalitteratur.nu

Ordförande: Johnny Hagberg, Skara. 0510-48 52 15
jarpas.pastorat@svenskakyrkan.se

Vice ordf.: Gerd Ljungqvist-Persson, Od. 0513-600 29
info@creadiem.se

Skr. Annicka Berggren, Söne. 0510-53 10 01
annicka.berggren@icloud.com

Skattnästare: Sven-Olof Ask, Skara. 0511-165 40
sven-olof.ask@tele2.se

Anne Andersson, Vårgårda, 0322-62 47 13
anne.andersson@telia.com

Ritwa Herjulfsson, Göteborg. 0762-11 40 31
ritwa@herjulfsson.se

Niklas Krantz, Göteborg. 0762-68 30 04
b2_gods@hotmail.com

Thomas Johansson, Tranemo. 070-531 18 03
tranan@antikvariattranan.se

Christina Ström, Skarstad. 0512-205 19
vatteljuset@telia.com

Clary Winberg, Trollhättan. 0520-748 19
clary.winberg@gmail.com

Årsavgift 2019: Enskilda medlemmar 100 kr,
Äkta makar/sambor/institutioner 125 kr.

Meddelandet utkommer i februari, juni, augusti och
december. Författare ansvarar för innehållet i egna artiklar.

Redaktör och ansv. utgivare: Johnny Hagberg

Vi hälsar följande medlemmar välkomna till föreningen:

Helena Backman, Uppsala
Gunnar Gröning, Våring
Stefan Gustafsson, Göteborg
Kajsa & Pelle Hallstedt, Lund
Gunnar & Marita Johansson, Våring
Ingemar Johansson, Falköping
Lars-Åke Johansson, Skövde
Ulla-Brith Johansson, Göteborg
Stefan Jonasson, Göteborg
Stefan Larsson, Göteborg
Ulf Ottosson, Alingsås
Björn Petersson, Falköping
Sylvia Ragnar, Jönköping
Nils Jan Rapp, Hälsö
Benny Ruus, Vänersborg
Rose-Marie Sundén, Askim

Glöm ej att betala din medlemsavgift för 2019

Årsavgift 2019: Enskilda medlemmar 100 kr,
Äkta makar/sambor/institutioner 125 kr.

Botaniska besöksmål

Västergötlands Botaniska Förening har lagom till vårens ankomst utgivit en bok med botaniska besöksmål. Det är 112 besöksmål i landskapets samtliga 35 kommuner som lyfts fram. Tidigare har föreningen gett ut den omfattande boken Västergötlands flora.

Det jag upplever som extra värdefullt är de kartor som finns till varje besöksmål. Det framgår noggrant hur man tar sig fram till målet, var man kan parkera samt ev. hinder för att ta sig fram. Bra tänkt av utgivaren.

Besöksmålen då. Många är väl kända, andra mer okända. Östra hamnen i Lidköping är ett exempel. Marken där består av tippmassor från Rörstrands porslinsfabrik. Den vackra orkidén Engelsnäckor hittades där för några år sedan, och beståndet är nu så stort att det betecknas som "landets mest storvuxna orkidébestånd". Hur många visste det?

Det berömda fjädergräset på Falbygden, *Stipa Pennata*, har alla hört talas om. Men, hur många har sett det i verkligheten? Naturreservatet Nolgården i Näs socken är besöksmålet. Kartan visar perfekt var gräset finns.

Ett omfattande artregister över alla växter avslutar boken, som omfattar hela 294 sidor. Boken är ett måste för den botaniskt intresserade. Ett exemplar hemma i bokhyllan, och ett i handskfacket i bilen!

Sven-Olof Ask

Västgötalitteratur på Facebook

Många har anslutit sig som "vän" till Västgötalitteraturs Facebooksida. Just nu har vi 441 som gillar sidan!

Du som är med i Facebook – skriv Västgötalitteratur i rutan, så kommer vår Facebooksida fram.

Där kan Du följa aktuella händelser i föreningen och även göra egna inlägg om västgötalitteratur. Du kanske vill lyfta fram en ny bok, eller eftersöka en gammal dito.

Mariestads lagbok

I Kungliga Bibliotekets handskriftssamling förvaras en gammal bok som verkligen förtjänar att uppmärksammas. På omslaget står "Mariestadtz Lagh book ANNO 1597". Boken innehåller stadslagen med dess balkar, från "Konungs Balken" till "Tjuva Balken", prydd med nedtecknad av Jacob Svensson Iller och illustrerad med märkliga anfanger i vackra färger.

I slutet av boken finns avskrifter av ett antal handlingar som varit särskilt viktiga för den nya stadens borgare. Mariestad hade fått sina privilegier 1583.

Behovet av en lagbok i Mariestad

Av privilegiebrevets andra punkt framgår att hertig Karl gav stadens invånare stadslag och all stadsrätt lika som andra köpstäder i riket. Han syftar då på kung Magnus Erikssons stadslag, som gällde i alla Sveriges städer. Men bara där. Landsbygdens folk hade sin egen lag – Kristoffers landslag från 1442.

För att veta om lagen efterlevdes och för att kunna utdöma rättvisa straff, var det nödvändigt för Mariestads styresmän att ha tillgång till en lagbok. Det måste man ha haft redan från början, kanske genom att någon – exempelvis häradshövdingen – ställde ett exemplar till förfogande. Men på sikt måste staden ha ett eget exemplar.

Eftersom lagböckerna ännu inte existerade i tryckt form, fanns bara ett sätt att införskaffa dem – att beställa en avskrift. Detta skrivarbete blev en uppgift för Jacob Svensson Iller, även känd som Jacob skrivare. Det var alltså han som skrev Mariestads lagbok, daterad 1597. Just det året vet vi att Iller var stadsskrivare i Mariestad. Om han redan hade den tjänsten eller om han kvalificerade sig genom att skriva lagboken, är inte känt.

Illers namn finns visserligen inte noterat i Mariestads lagbok,

men stilen är så speciell att det inte finns minsta tvekan om att det är han som är upphovsman. Hans maner och något råa dekorationsteknik igenkändes av mig genast, skrev författaren Nat. Beckman apropå en annan Iller-handskrift[i].

Jacob Iller – en flitig lagboksskrivare

Iller skrev inte bara Mariestads lagbok. Åtskilliga av våra bevarade handskrifter av lands- och stadslagen är utförda av honom, kan man läsa i jubileumsboken från 1933[ii]. Närmare bestämt finns det 15 bevarade avskrifter av lagböcker från Illers hand. Samtliga anses ha tillkommit under tiden 1570-tal till sent 1590-tal. Det handlar om fem exemplar av Magnus Erikssons stadslag (förutom ett fragment, där ny forskning ifrågasätter om Iller är upphovsman) och om 10 stycken Kristoffers landslag. En bok innehåller båda lagarna.

Att Illers böcker kan knytas bland annat till orter som Nya Lödöse, Söderköping och Lidköping har tolkats så att han verkat i dessa städer[iii] – kanske som stadsskrivare – och att han alltså fört en ambulerande tillvaro.

Mot detta talar ett exemplar av Kristoffers landslag som skrevs 1586 och som upptäcktes så sent som i början av 1990-talet[iv]. Vid den tidpunkten var Iller borgare i Mariestad – och mariestadsbo var han ju också 11 år senare. Det skulle kunna tyda på att ett antal böcker har producerats här och sedan levererats till beställare på olika håll i landet. Just denna lagbok hade beställts av en Jacob Persson, som använde det märkliga tillnamnet Sighae eller Sighar (namnet är svårt att tyda). Kanske är han identisk med den Jacob Persson som varit fogde på Marieholm och som från 1583 var tillsyningsman och senare borgmästare i Mariestad. Från år 1600 omnämns han som lagläsare[v].

Av en notering i en annan lagbok från år 1584[vi] framgår att Jacob Iller också var läromästare åt andra lagboksskrivare[vii]. Möjligen har även den boken anknytning till Mariestad. Den skrevs för Per Staffanssons räkning. En man med det namnet nämns som borgmästare i Mariestad 1591-94 och som borgare 1599[viii]. Om han var bosatt i Mariestad redan 1584 skulle detta kunna vara den lagbok som användes fram till 1597. Men det är förstås omöjligt att dra några säkra slutsatser – varken Per Staffansson eller Jacob Persson var några ovanliga namn.

Ytterligare minst en av Illers lagböcker hamnade i alla fall i Mariestad. Ett exemplar av landslagen, som skrevs 1596, såldes till superintendenten. Denne lagbok köpte jag Matthias Marci af Jacob stadsskrivare i Mariestad Anno 1597 den 30 juni, kan man läsa i den[ix].

Kanske kan det ändå ha varit så att tre ägare eller blivande ägare till lagböcker träffades den 3 april 1594. När Mattias Marci då lät döpa sin son Daniel deltog borgmästarna Jacob Persson och Per Staffansson i egenskap av faddrar[x].

Att lagboken verkligen användes vid Mariestads rådhusrätt framgår av pärmens insida: Mariestads Rådstuga tillhörig. Det gör den unik. Bara från fyra svenska städer finns de officiella, handskrivna lagböckerna bevarade, trots att det måste ha funnits ett exemplar i varje stad.

I Mariestads lagbok kan man också se att det förekom tre ting årligen, alltså perioder då tingsförhandlingar ägde rum vid rådhusrätten. Den första perioden omfattade tiden från tjugondag jul till nionde veckan i fastan, den andra från valborgsmäss till midsommar och den tredje från Mikaeli (29 september) till advent. Vid midsommartid varje år skulle hela lagboken uppläsas för stadsborna.

Av lagbokens konungabalk kan vi dra slutsatsen att Jacob Iller var född i Sverige: Stadens skrivare ... skall vara svensk och aldrig utländsk. Av lagtexten framgår också att stadens insegl (sigill), stadens bok och privilegiebrevet skulle förvaras i en kista med två lås, och att borgmästare och stadsskrivare skulle ha var sin nyckel. "Stadens bok" även kallad "tänkebok", innehöll bland annat rådhusrättens protokoll, stadens räkenskaper och uppgifter om tomtägare och ägarbyten. Mariestad äldsta tänkebok finns tyvärr inte bevarad – den var försvunnen redan efter 100 år[xi].

Iller har – förmodligen av misstag – utelämnat den paragraf som handlar om antalet borgmästare och rådmän. Av andra lagböcker[xii] framgår att man skulle utse sex borgmästare, tre svenska och tre tyska, samt 30 rådmän. Av dessa skulle två borgmästare och 10 rådmän tjänstgöra varje år. Det är underförstått att uppdraget skulle cirkulera i treårscykler. Rimligtvis har tillägget Den stad, som ej har sådan tillgång på män, må ha mindre antal, inledningsvis fått utnyttjas i Mariestad.

Kapitlet som handlar om val av borgmästare, rådmän och andra ämbetsmän finns däremot med i Mariestads lagbok. Av det framgår att det var borgmästarna och rådmännen själva som under överinseende av fogden utsåg nya borgmästare och rådmän. De nyvalda skulle presenteras på Sankta Valborgs dag (den 1 maj) och sedan skulle de svära sin ämbetsed inför fogden.

Samtidigt utsågs alla andra ämbetsmän – också dessa utnämnda av borgmästare och rådmän. Bland dem ingick stadsskrivaren, men det framgår inte om han valdes för en längre tid eller för ett år i taget. Till vart och ett av de övriga ämbeten som man ansåg sig ha behov av, skulle förordnas två "gode män"[xiii]. Ämbeten som nämns i lagtexten omfattade ansvar för

- stadens märke, som användes för att stämpla målkärl och vågar. Alla som använde mått och vikt i staden skulle ha redskap, som var märkta med stadens stämpel, sannolikt ett brännjärn.
- byggnation i staden, vilket innebar att man skulle syna byggen och avgöra tvister grannar emellan.
- vakthållning och brandskydd. De ansvariga skulle besluta i vilken ordning alla stadens borgare, husbönder och svenner skulle gå brandvakt om nätterna. Några utsågs till att ansvara för brandredskapen och tjänstgöra som brandmästare vid en eventuell eldsvåda.
- ordning och rättvisa. Uppgiften för dessa två män var att se och skåda att var man sker lika och rätt. De fungerade som ordningsmän, närmast att betrakta som stadens polis.

Ett skepp i marginalen

Det som väckt mest uppmärksamhet och som gjort Mariestads lagbok känd i vidare kretsar är Illers teckning av ett skepp. Det finns i marginalen till en av de sidor som innehåller köpmålabalken. Bortsett från de många anfangerna är det den enda illustrationen i hela boken. Motivet har intresserat och förbryllat, eftersom det inte har någon självklar anknytning till texten. Vad Iller vill förmedla för budskap med bilden förblir hans hemlighet.

Om teckningen ger en riktig bild av ett svenskt krigsfartyg, är den mycket speciell. Det finns nämligen bara några få bilder som visar svenska krigsskepp från senare delen av 1500-talet[xiv]. Därför är den värd en närmare presentation.

Även om mycket kan få sin förklaring genom den här beskrivningen, återstår ändå huvudfrågan. Varför avbildas ett örlogsfartyg redo för strid i Mariestads lagbok? Och varför placeras det vid kapitel 30 i köpmålabalken? Märkligt nog finns en teckning av ett fartyg på exakt samma ställe även i en av Illers andra stadslagböcker – men bara i en enda, skriven år 1588[xv]. Den gången rör det sig dock om en betydligt enklare båt, utan bemanning och kanoner.

Målat manshuvud i lagboken

Det gåtfulla skeppet

Jacob Illers skepp i anslutning till kapitel 30 i köpmålabalken har väckt många nyfikenhet. Teckningen, som i original inte är större än 6 x 7,5 cm, har avbildats både i fartygs- och historieböcker[xvi]. Den visar ett skepp med tre master och ett stort antal kanoner, och dess ankare sträcker sig bort mot rubriken "Trettionde kapitlet". Kapitlets inledning lyder Med första skepp må alla gäster komma in till staden... Gäster syftar i det här sammanhanget på utländska köpmän[xvii].

Tolkningarna har varit många. I bokverket "Den svenska historien" anses exempelvis att detta lilla örlogsskepp ... ger en ganska tydlig bild av dåtidens krigsfartyg. Men alla har inte upplevt det så. Kanske har Iller bara "kladdat" lite i marginalen och skapat ett fantasiskepp, utan anknytning till verkligheten? Eller har han sett fartyget från sitt fönster när han satt och skrev av lagboken? Det skulle ge en koppling till kapitlets text om utrikeshandel och i så fall föreställer det ett bestyckat handelsfartyg. Andra menar att det är en galeon[xviii] – ett större örlogsfartyg som började förekomma under 1590-talet – alldeles för stort för Väneren, och som trots flaggornas färg är svenskt.

Här kan jag nu redovisa en ny tolkning, gjord av Ingvar Sjöblom, vår kanske främsta expert på 1500-talets örlogsfartyg. Enligt hans uppfattning rör det sig om en kravellbyggd karack – ett mindre, seglande krigsfartyg, som har byggts någon gång under åren 1530-1590, sannolikt kring periodens mitt. Han gissar att dess totalvikt uppgick till mellan 100 och 300 ton. Sjöblom menar att skeppets utrustning är ett bevis för att det handlar om en karack: en märs på varje mast och omkring 30 kanoner. Rår på fock- och stormast samt bogspröt är utrustade med krokare/hullingar, avsedda att kroka i motståndarfartygets rigg i syfte att äntra. Av kanonerna finns ungefär två tredjedelar på övre däck/kastell, resterande tredjedel på batteridäck.

Manskapet ombord

Med Sjöbloms hjälp kan vi få en god uppfattning om besättningen och dess utrustning. Knektarna i märsarna är beväpnade med pikar (spetsar). Fyra knektar på däck och kastell håller i halvpikar, som ser ut som bardisaner och är prydda med fänikans (bataljonens) fanor/baner. Den aktersta knekten – någon typ av befäl – verkar hålla i både en halvpik och ett annat spet-

sigt föremål. Knekten på kobryggan har även en rundsköld och en annorlunda huvudbonad än de övriga, kanske en stormhatt? Det skulle kunna vara den militäre befälhavaren ombord. De övriga bär hatt med fjäder/plym. I förkastellet är en knekt utrustad med ett långrör eller en hakebössa. Framför akterkastellet står en knekt med en hillebard.

Fartyget är utan tvivel färdigt för strid. Ett så här välutrustat krigsfartyg kan inte ha funnits i Vänern. Det hör hemma i Östersjön eller möjligen i anslutning till Älvsborgs fästning.

Flaggor och baner

Flaggor var fortfarande en ny företeelse och förekom bara till sjöss. Enligt direktiv från Erik XIV och Johan III skulle både krigsskeppens flaggor och härens baner ha ett gult kors[xix] – inget sägs om färgen i övrigt.

Flaggan i aktern har otvivelaktigt ett gult kors och möjligen även ett par av baneren. Flaggorna i masttopparna har röda kors i till synes gula dukar. Det skulle kunna tyda på att den färgen i första hand har ett dekorativt syfte. Å andra sidan förekom faktiskt svensk flagga med rött kors ... också i andra, ungefär samtida bildframställningar[xx].

Flaggorna visar definitivt att det är ett fartyg som ingår i en kunglig flotta.

Stadens viktigaste handlingar

Efter lagtexten finns 16 sidor med avskrifter av handlingar som hade en avgörande betydelse för den unga staden. Först kommer privilegiebrevet. Det är extra intressant eftersom det i motsats till originalet är försett med "kapitelrubriker" i marginalen. Avskriften av själva privilegiebrevet har utförts av Jacob Iller, medan marginalanteckningarna är gjorda med en annan handstil.

Resterande handlingar har tillkommit efter Jacob Illers tid. Mest intressant av dessa är förteckningen över stadens alla tomtar/tomtagare i samband med den allra första skattläggningen år 1604. I övrigt består avskrifterna av fem skrivelser, i vilka änkedrottning Christina respektive den längre fram regerande drottning Kristina gav staden olika typer av förmåner.

För den som är intresserad av den lokala historien är förstås de avslutande sidorna mest värdefulla. Alla andra får njuta av Jacob Illers prydliga handstil och av hans ibland något bisarra figurer.

Åke Möller

[i] Nordisk tidskrift för bok- och biblioteksväsen, årgång IX s. 49 (1922)

[ii] Dahlgren 1933 s. 21

[iii] J. Viktor Johansson: Jacob Iller och Nya Lödöse. Artikel i Göteborgs stadsbiblioteks handskriftssamling – en översikt s. 89 (1941)

[iv] KB: Handskriftssamlingen, signum Acc. 1990/92

[v] VgH 1600:7A:1 samt 1602:6A:1

[vi] KB: Handskriftssamlingen, signum B 128a

[vii] Georg von Euler: Västgöta lagar och lagböcker – till landskapets kulturhistoria, del 2, Bjärköarätten, lagböckerna s. 73 f (1987)

[viii] HKR, brev den 4/3 1593 resp. RR, brev den 11/2 1599

[ix] KB: Handskriftssamlingen, signum B 147 s. 308. Uppgiften om tillkomstår finns på s. 203v

[x] GUB: Matthias Marcis självbiografiska anteckningar i Schuberts och Funcks bok

[xi] GLA: Mariestads Rådhusrätt och magistrat, protokoll den 3/5 1684 och 11/5 1686

[xii] Holmbäck och Wessén 1966 s. 3 f

[xiii] Holmbäck och Wessén 1966 s. 32

[xiv] Leif Törnquist: Svenska flaggans historia s. 47 (2008)

[xv] GUB: Handskriftssamlingen nr 235, Nya Lödöses ex. av Magnus Erikssons stadslag

[xvi] Den svenska historien, del 3 s. 179 (1966);

Dahlgren 1933 s. 22;

Den svenska flottans historia, del 1, s. 54 (1942);

Västergötland – ett bildverk s. 41 (1967)

Christer Westerdahl: Vänern. Landskap – människa – skepp s. 94 (2003);

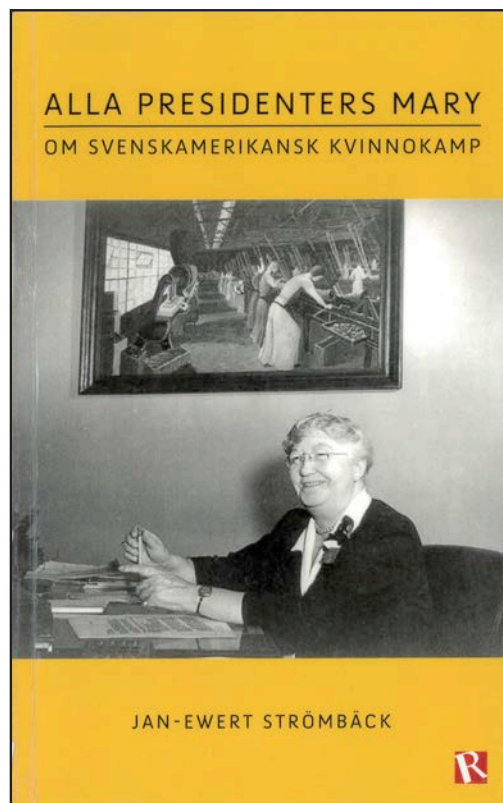
[xvii] Holmbäck och Wessén 1966 s. LXII och s. 147 not 182

[xviii] Sjöhistoriska Museet i Stockholm har i brev 2008-08-15 meddelat mig sin uppfattning att det är en galeon.

[xix] Den svenska flottans historia, del 1 s. 478

[xx] Den svenska flottans historia, del 1 s. 54

Mary från Saleby gjorde karriär

Hon emigrerade 1890. Maria Sofia Andersson var född i Saleby 1872. Orsaken till utvandringen var fattigdom. Fadern som var arrendator försökte hos Kungen att få arrendet sänkt, men det blev nej. Ett par dåliga skördar gjorde att han inte längre kunde försörja familjen. Mary och en syster åkte till Amerika.

I USA gjorde hon en exempellös karriär. Först som fackföreningsledare, därefter chef för Kvinnobyrå vid arbetsmarknadsdepartementet. Hon blev rådgivare åt inte mindre än fem presidenter. När hon med ålderns rätt entledigades från sin tjänst fick hon ett uppskattande brev från president Franklin Roosevelt. Hon blev 1935 utnämnd till en av de tio mest framstående kvinnorna i USA.

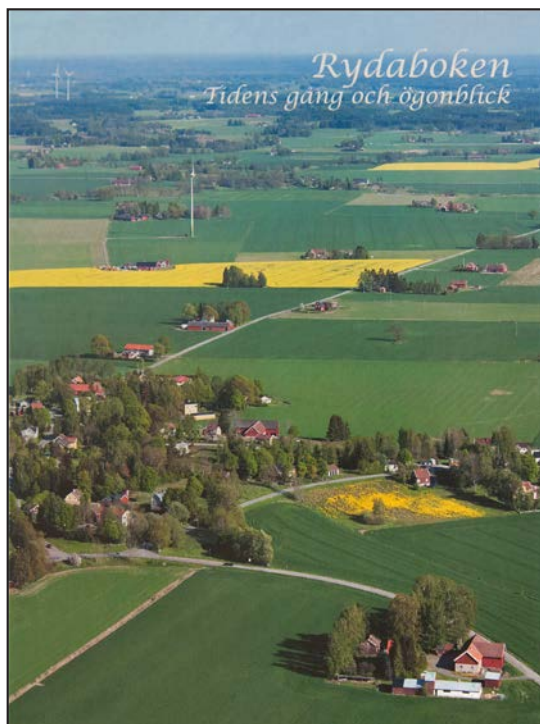
Mary var dock aldrig partipolitiskt aktiv, utan drevs av att alla människor skulle behandlas på ett humant och rättvist sätt oavsett kön eller hudfärg. Hon avled 1964 och begravdes under storartade hedersbetygelser.

Jan-Ewert Strömbäck har i en nyutkommen bok, Alla presidenters Mary, skrivit om Marys liv och verksamhet i USA. Han ger också utrymme i sin bok åt Kerstin Hesselgren och Joe Hill.

Strömbäck är journalist, tidigare vid Sveriges Radio och LO-tidningen.

Sven-Olof Ask

Rydaboken – Årets Västgötabok!

Ryda hembygdsförening tilldelas utmärkelsen Årets Västgötabok 2018.

Alltsedan Ryda sockenbok utkom 1972, har funderingar funnits på en andra sockenbok. Denna önskan kunde realiseras under 2018, på grund av två generösa donationer till hembygdsföreningen.

En grupp på ett tiotal personer träffades ett flertal gånger, och så var arbetet igång.

Boken är en fröjd för ögat! Redan den vackra omslagsbilden visar hur vacker den Västgötska landsbygden kan vara! Bildkvaliteten är generellt sett av mycket hög kvalitet. Så har också gruppen haft god hjälp av proffsfotografen Carla Karlsson.

En bra innehållsförteckning är viktigt för att en bok ska bli riktigt bra. Rydaboken som omfattar 11 kapitel, har en innehållsförteckning som brutits ner i 100 ytterligare rubriker. Därmed blir det relativt enkelt att söka det ämne man önskar.

Christina Ström från Skarstad har hjälpt gruppen med layoutarbetet, med ett lyckat resultat.

Innehållet i boken ingår inte i bedömningen för att bli utsedd till Årets Västgötabok. Det kan ändå nämnas att boken tidsmässigt sträcker sig över 1900- och 2000-talen. Jordbruk, kyrka, näringsliv, föreningsliv, porträtt, minnen och bilder samt beredskapstiden är några av rubrikerna.

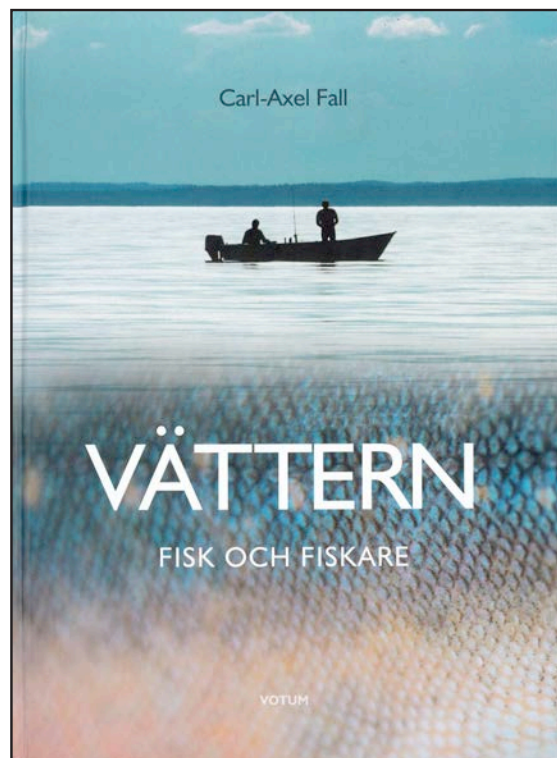
Boken är tryckt på Strokirk-Landströms tryckeri i Lidköping.

Antikvariat Asken

25.000 böcker i butik
10.000 böcker på www.bokborsen.se

Stockholmsvägen 30, Mariestad
0501-14373, 0739-446013
Öppet fre 14-18.

Om fiske i Vättern!

Ibland blir man förvånad. Efter att i många år dagligen hanterat böcker, både gamla och nya, så hittade jag av en tillfällighet en bok jag inte vare sig sett eller hört talas om!

Det var ett antikvariat i Stockholm som saluförde ett recensionsexemplar av en ny bok om Vättern. Jag slog till direkt, och kan nu läsa och bläddra i en riktigt vacker bok om vår stora sjö. Författaren, Carl-Axel Fall har agerat både fotograf och författat texterna. Han beskriver sjön med dess 10 mest frekventa fiskarter. Med gott resultat. Bilderna är i högsta klass.

Carl-Axel har tidigare varit chefredaktör på Sveriges Natur, Svenska naturskyddsföreningens tidning. Efter sin pensionering har han köpt ett hus vid Vättern. I tidningen Fiskejournalen konstaterar han att Vättern inte bara är en stor, djup och vacker sjö – utan också att Vättern är ett naturligt skafferi. Här kan man gratis fiska röding, öring och lax. Men även fänga gädda, abborre, signalkräfta och många andra arter.

Kräftfisket har fått ett eget kapitel. Här får man läsa hur man fångar och kokar kräftor. Jag blev förvånad över mängden! En bra bit över hundratusen kilo fångas årligen i Vättern!

Votum förlag gav ut boken förra året.

Sven-Olof Ask

Antikvariat Tranan

Trumpetvägen 8, 514 32 Tranemo
Tel. 0325-768 46

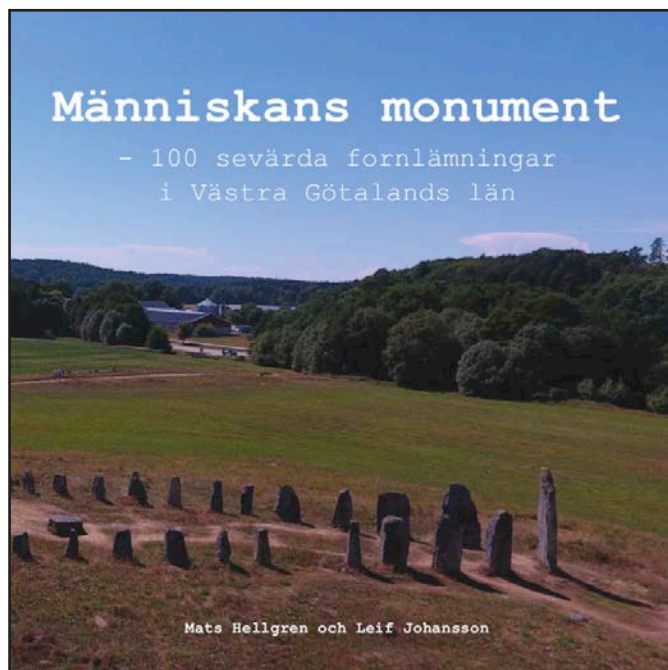

Antikvariatet i Skövde

Öppet tisdag – torsdag, 14.00 – 19.00.

Döbelns gata 1, Skövde
antikvariatetiskovde@telia.com
0500-41 06 56

Ny guidebok med fågelperspektiv

Arkeologerna Mats Hellgren och Leif Johansson fortsätter med sin bokutgivning. Senaste utgivningen är "Människans monument - 100 sevärda fornlämningar i Västra Götalands län".

Boken, på 189 sidor, inleds med text om den förhistoriska tiden och medeltiden. Därefter en karta följt av en bildkavalkad på nästan 150 sidor där bl a gravar, hällristningar och ruiner kan beskådas.

Fotografierna är tagna både från marken och luften. Att se en del fornlämningar ur ett fågelperspektiv kan få platsen att upplevas annorlunda.

Att hitta till platserna underlättas tack vare kartan och att koordinaterna är angivna.

Boken har tyvärr tryckts i Lettland. Den svenska tryckeribranschen borde ha fått uppdraget.

Niklas Krantz

Göteborgsbokens Dag på Riksarkivet i Göteborg, i sam- arbete med bl a Göteborgs Hembygdsförbund.

Tidigare stamgäster och utställare, tillsammans med nytilkomna författare och entusiaster besökte Göteborgsbokens dag den 13 april. Det bjöds på föredrag och författarträffar. Alla var överens om att den tryckta boken överlever - i alla fall i Göteborg, förstå, i hela Västergötland!

Priset Årets Göteborgsbok gick till verket "Lilienbergs stad: Göteborg 1900-1930" av Hans Bjur och Krister Engström.

Hedersomnämmanden gavs till till Bo Gustavsson med "Göteborgspolletter" samt boken "Hundrade och en göteborgskvinnor" av Lisbeth Larsson, Berith Backlund, Inger Eriksson, Birgitta Flensburg, Louise Lönnroth och Maria Sjöberg.

Anna Jolfors

Tankar om kringvandrande västgötar

Det har skrivits mycket om de kringvandrande knallarna från sjuhäradsbygden. Det stod redan från början en strid kring deras vara eller inte vara. *Kongl. Mj: ts och Rikets Commerce-Collegii Kungörelse angående Westgöthe Allmogens Gårdfari-handel med hvad derwid i akt tagas bör* från den 7 november 1793 var ett sätt att stävja den alltför vidlyftiga handeln efter vägarne. Hur myndigheterna och handelsidkare i huvudstad och i övriga delar utanför Västergötland reagerade på knallarnas framfart är mycket skrivet men inte hur allmogen, gemene man upplevde knallebesöket.

Många var säkert glada då knallen dök upp med nyheter från stora världen och med olika färggranna ting i sina väskor. Men det fanns de som tyckte rent illa om gårdfarihandeln och de västgötar som bedrev den. En sådan kritiker är författaren till följande berättelse som publicerades i *Läsning för Allmoge och menige Man* 1827. Som synes är författarens förslag till åtgärder för handelns stävjande både enkel och genialisk!

Johnny Hagberg

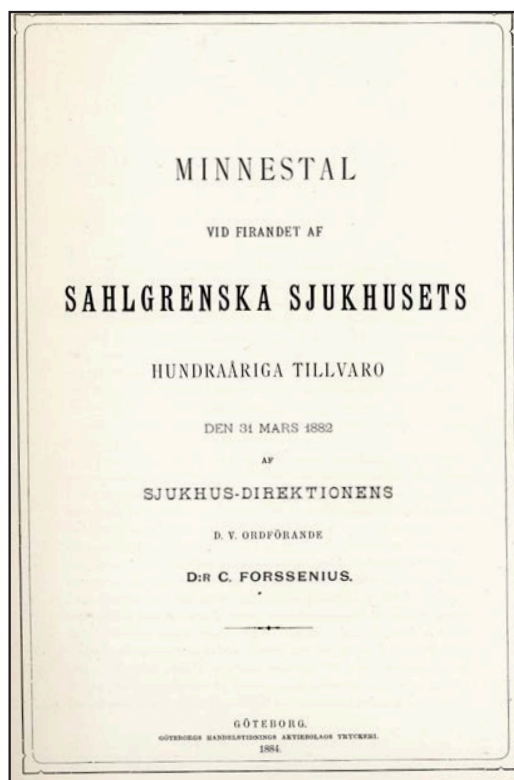
Om sättet att befrias från besök af Westgöthar

De kringvandrande Westgötharne göra i allmänhet mer skada än man kanske beräknat: De sprida fåfänga, grannlåtsbegär och otukt kring landsbygden; utsuga penningar, som kunna nyttigare användas för verkliga behov; förorsaka stegrande löner, nödvändiga för tjenstefolkets grannare klädsel; äro en mängd småbäckar, hwarigenom det redbara myntet sammanflutit i den stora lurendrjäare-ån och vidare derigenom ur riket till utlänningen för alldeles umbärlig, ej det minsta gagnande, fram. - När de, för qvinnorna så kära, Westgöthabesöken inträffa i bygden, sättas icke allenast de i rörelse; nej äfwen manspersonerna. Då lemnas på kredit, då säljes mot kontant; enda sedeln skall ut; och på återtag, då det till höga pris borgare lapprit skall betalas, användas alla möjliga utvägar, och tjenstefolkets löner måste förskjutas, för att skaffa penningar åt dessa hemsökare, som alltid i första rummet skola betalas, på det ny kredit, wid nästa tåg, må erhållas. Med andra skulder till redbart folk kommer ej så noga. - Utom det skadliga i sjelfwa saken, bortskämmas folkets redliga bättre anlag genom dessa månglerier, som sällan äro utmärkte af synnerligen efterdömlig hederskänsla.

Denna tafla kunde ökas med många ändå mörkare drag af bedrägerier wid hästbyten och andra schackrerier; och männe wäl till den ljusare sidan får hänföras alla lysande schalar, schaletter, klädningar, band, byxfickur, kedjor, tobakspipor med mera m.m. som med uteslutande af strumpor, linne och annat dylikt nödvändiga, nu i bygden finnas?

Sedan öfwer denna högst skadliga gårdfariehandel, wid flera Riksdagar warit så mycket taladt och skrifwet men det stannat derwid, att, för ett och annat Westgöthe-härads förmon, en stor del af hela Landets Allmoge skulle vara underkastad en fortfarande beskattning, ett utsugande af dess innersta mærg, en fördärwande förstämning af dess sedlighet - wet man intet annat råd att gifwa, till denna påtrugnings-handels utrotande, än en kraftig, allwarlig, troget hållen, föresatts och öfwerenskommelse, att af Westgöthar och gårdfariehandlande - **ingen ting köpa eller borga**. Nyttig, nödwändig och möjlig är denna öfwerenskommelse både att ingå och troget hålla. Efter det, skall snart ingen Westgöthe synas, utan i deras ställe infinna sig flit, treflighet, tarflig klädsel och wälmåga.

Sahlgrenska sjukhuset 1792 – 1882

Ibland kan man göra fynd på Västgötalitteraturs bokauktioner. Vid en av de senaste auktionerna fick jag – utan något motstånd – *Minnestal vid firandet af Sahlgrenska Sjukhusets hundraåriga tillvaro...* av Dr. C. Forssenius, Göteborg 1884. Boken har en lång dedikation från Forssenius till *Allmänna och Sahlgrenska sjukhusets Sekreterare Justitie Rådmannen, Hr. Doktor G. Svanberg*. Då jag endast fick betala 100 kr för boken kan man se det som ett fynd.

I det 86 s. långa högtidstalet finns en god historik både över sjukhusets fysiska tillblivelse liksom minnesord över framstående läkare och donatorer. Dessa återfinns även i goda avbildningar liksom byggnad och planlösning. Utöver talet återfinns olika resolutioner och även instruktioner för personal. I denna artikel återges *Ordningsregler för sjukhuset och Instruktion för sköterskorna*. Sahlgrenska sjukhuset bär sitt namn efter Nicklas Sahlgren. I sitt testamente från 8 december 1772 skriver han bland annat: ”Mina uti Halland egande strögods, som ej höra under Gåsevadsholms och Dahls säterier, gifver jag till någon nyttig inrättning här i staden, antingen till enke-, arbets-, eller sjukhus, ettdera eller alla tre...». År 1774 gör han ett tillägg och anger samtidigt värdet till 150 000 daler.

Det var Sahlgrens båda mågar, August och Clas Alströmer som fick uppdraget att *«Efter eget gottfinnande [...]»* bestämma hur gåvan bäst skulle användas och den 17 mars 1779 meddelas att donationen skulle utnyttjas för ett sjukhus som skulle få namnet Sahlgrenska sjukhuset.

Det nuvarande sjukhuset har sin historia från 1896 och den 24 augusti 1899 satte Oscar II sin namnteckning på en sten: «Detta slutstycke insattes 18 24/8 99 af Oscar II». Men sjukhuset invigdes först officiellt den 17 april 1900.

Den 17 december 1936 beslöt Göteborgs stadsfullmäktige att namnet på sjukhuset skulle ändras från *Allmänna och Sahlgrenska sjukhuset i Göteborg* till *Sahlgrenska sjukhuset*.

Johnny Hagberg

Ordningsreglor inom Allmänna och Sahlgrenska Sjukhuset

antagna den 5 Nov. 1860,

jemte Instruktion för sköterskorna.

För Sjuksköterskorne.

1:o Sköterskorna, som antagas och förafskedas af Öfver-Läkarne, skola ställa sig till efterrättelse de allmänna föreskrifter, som i afseende på ordning inom sjukhuset äro gällande; men stå, hvad beträffar den egentliga sjukskötseln, endast under de Läkares och den Öfversköterskas lydno, å hvilkas afdelning de tjenstgöra; äfvensom alla anmärkningar, som kunna göras emot en sköterska, böra meddelas vederbörande Öfver-Läkare.

2:o Sköterskorna äro pligtiga att åtlyda hvad dem, i och för deras befattning, af vederbörande Läkare och Öfversköterska anbefalles, samt att med ömhet och välvilja bemöta de sjuka, äfvensom att visa främmande, som besöka sjukhuset, uppmärksamhet och höflighet.

3:o Då en sjuk emottages till vård å allmänt rum, skall vederbörande sköterska ombesörja att patienten blifver badad, tvättad och kammad samt iklädd sjukhusets kläder, hvilket skall verkställas i dertill utsedt rum. Den sjukas egna klädespersedlar öfverlemnas af sköterskan till vederbörande sjukhusdräng, att af honom förvaras.

4:o Hvarje morgon, före sjukronden, skola sköterskorna sopa och städa samt tvätta de bonade eller målade golfväggarna i sina sjuksalar, med derintill varande inre korridorer, samt då hafva rummen tillräckligt vädrade, så att luften derinne är frisk, hvilken ventilation, efter behof, under dagens lopp förnyas. Likaså böra sköterskorna, i den ordning dem emellan som af afdelningarnes Öfversköterska bestämmes, dagligen ombesörja städningen af den del av yttre korridoren som till deras afdelning hör; men såväl sjukrummens som korridorernas skurning låter Kommissarien verkställa, efter derom gjord anmälan från vederbörande Öfversköterska.

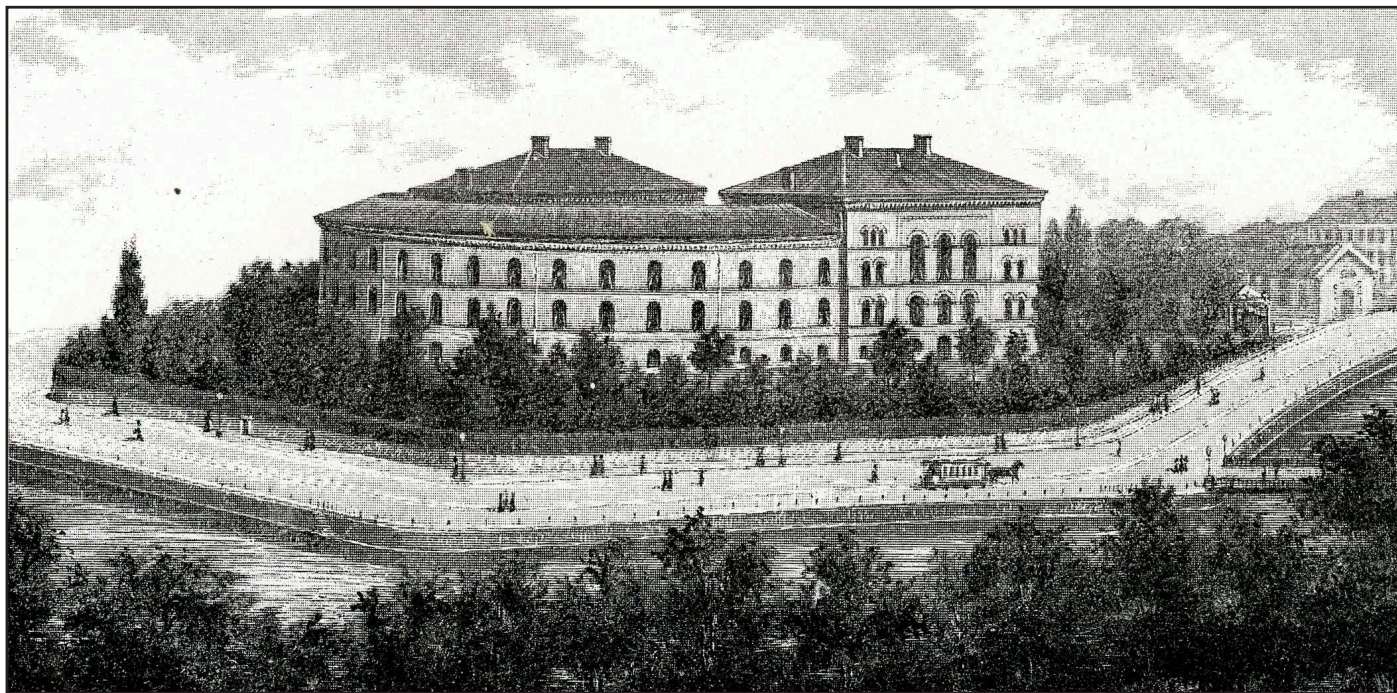
5:o Hvarje sköterska ansvarar för inventarier och sjukskötseln i 2:ne allmänna och ett enskilt sjukrum, samt besörjer städningen af det sednare och den derutanför varande del af inre korridoren; och tillhör det särskildt sköterskorna på Kirurgiska afdelningen att i den ordning dem emellan, som Öfversköterskan å nämnde afdelning bestämmer, dagligen städa och under den kalla årstiden, elda det rum, som för operationer är utsedt.

6:o Sköterskorna böra tillse att de sjuke noggrant efterlefva de för dem stadgade och i sjukrummen anslagna ordningsreglor.

7:o Icke under någon förevändning må sköterskorna af de sjuke begära drickspenningar.

8:o Hvarje sjuk, som i sjukhuset emottages, bör genast, efter sin ankomst dit, af vederbörande sköterska undervisas om sättet, att sköta de till lägenheterne hörande Water-Closets; och är det såväl sköterskorne som patienterne förbjudet att i Water-Closets inkasta något, som skulle kunna fastna i rören och tilltäppa dem.

9:o Till befordrande av ordning, få sköterskorne icke intaga sine middags- och aftonmåltider annorstädes än i det rum, som af sjukhusets hushållerska dem anvisas; äfvensom det är sköterskorna förbjudet att afyttra eller bortbyta de födoämnen, som inrättningen dem består; och böra sköterskorne, som hos sig icke må inhysa främmande personer eller mottaga besök af sådande efter kl. 9 på aftonen, i sina boningsrum hålla rent och snyggt, samt få icke begagna kakelugnarne till kaffekokning eller någon slags matlagning.

10:o På de timmar, då det är de sjuke i allmänna rummen tillåtet att mottaga besök av främmande eller anhörige, bör vederbörande sköterska alltid vara i rummen tillstädes, för att tillse, att ordningen icke störes och att mat eller dryckesvaror icke tillföres de sjuke. Besökande, som på andra tider infinna sig, afvisas genast, såvida de ej medföra skriftligt tillstånd av vederbörande Läkare.

11:o Vakning om natten, då sådan är nödig och af Läkarna anbefalles, bör, såväl å de allmänna som enskildte rummen, af sköterskorna på hvar sin afdelning verkställas i den ordning dem emellan, som af öfversköterskan bestämmes; vilken sednare äfven äger rättighet att, vid förefallande behof, dertill använda främmande, pålitliga personer.

12:o Det är sköterskorna förbjudet att med sjukskötsel betjena utom sjukhuset. Vid tillfällen, då de för egne angelägenheter önska derutom sig begifva, skola de af vederbörande öfversköterska dertill begära tillåtelse.

För Patienterne.

1:o Då en sjuk blifvit till vård å allmänt rum mottagen och anvisad den honom bestämda plats, bör han, såvida hans tillstånd det medgifver, förut undergå nödig rening och badning, hvarefter han iklädes sjukhusets kläder, hvaremot de af honom medförda mottagas, efter förteckning, af sjukhusdrängen, för att af denne förvaras, intill dess patienten från sjukhuset utskrifves. Medhafvde penningar lemnas med qvitto till afdelningens öfversköterska.

2:o Hvarje patient i sjukhuset är förpligtad att noggrant efterfölja Läkarnes gifna föreskrifter, såväl i afseende på ordinerade läkemedel, som dieten. Efter uppstigandet om morgonen bör hvar och en tvätta och kamma sig, hvilket sker på anvist ställe, samt i öfrigt efterkomma vederbörande sköterskas anmaning i allt hvad som afser ordningens upprätthållande i sjukrummen.

3:o Egna kläder eller sängkläder få endast begagnas efter tillåtelse af Läkaren.

4:o Då Läkaren eller Presten besöker sjuksalen bör hvar och en patient begifva sig till sin säng och, under deras vistande uti rummet, förhålla sig tyst och stilla.

5:o Ingen patient tillåtes att, under den tid han å sjukhuset vårdas, begifva sig utom sjukhuset, utan dertill erhållen skriftlig tillåtelse af endera af Läkarna å den afdelning, dit den sjuke hörer. Pa-

tienterne få icke heller uppehålla sig i sköterskornas rum eller annat sjukrum, än det de fått sig anvisadt.

6:o De sjuke tillåtes icke, utan särskildt af Läkaren för hvarje gång gifvet tillstånd, förskaffa sig några dryckesvaror eller någon annan föda, än den Läkaren för hvar och en förordnar och i sjukhuset bestås.

7:o Det är patienterne förbjudet att i de allmänna sjukrummen röka tobak, vare sig pipa eller cigarrer; att kasta eller slå ut någonting genom fönstren, att nedsmutsa golven genom spottande o.s.v, eller att på något sätt skada rummen, sängarna eller sängkläderna. Hvad helst af sjukhusets inventarier, som af de sjuke genom uppenbar vårdslöshet, sönderslås eller skadas, bör af dem ersättas, innan de lemna sjukhuset.

8:o Då årstid och väderlek det medgifva, få konvalecenter till promenad begagna den bakom sjukhuset, på bastionen, anlagda plantering; framför sjukhuset eller vid inkörsportarne få deremot ingen patient uppehålla sig.

9:o I allmänna sjukrummen få patienterne mottaga besök af främmande endast förmiddagarna från kl. 11-12 söcknedagarna, samt helgdagarna från kl. 4-5 eftermiddagen. Om för någon vigtigare angelägenhet, de sjukas anhörige på andra tider af dagen önska tillträde till sjukrummen, bör tillåtelse dertill sökas hos vederbörande Läkare.

10:o Patienterne i de enskildte sjukrummen få vid alla tider på dagen mottaga besök af främmande, men icke efter kl. 9 på aftonen, såvida ej vederbörande Läkare sådant medgifver.

11:o Patient, som visar ohörsamhet emot Läkare eller öfversköterska, eller missfirmar sköterskorna eller sina medpatienter eller brukar anständigheten sårande tal och uttryck, bör derför af vederbörande Öfver-Läkare erhålla allvarliga föreställningar, med antydning, att, om skickligt uppförande icke iakttages, patienten ur sjukhuset afvisas.

12:o Skulle något sjuk i ett eller annat afseende anse sig hafva skäl till klagomål, vare sig öfver matens beskaffenhet, betjeningen eller annat dylikt, anmäles sådan för Afdelningens Öfver-Läkare, hvars pligt det är att, efter anställd undersökning, så vidt på honom beror, skaffa nödig rättelse, och, i vigtigare fall, hos Direktionen anmäla förhållandet.

En kvinnlig Lidköpingspoet som skrev hellre än bra

Hembygd, lantbruksmöten, järnvägar och ångbåtar hyllas i hennes dikter

Skriva dikt är svårt, det vet alla som försökt. Stannar dikten inom en trängre vänskrets, text som födelsedagshyllning eller julklappsrim är det poetiska försöket oförargligt och sannolikt också uppskattat. Men om diktaren har högre ambitioner och trycker och ger ut sina alster, på eget förlag, lever han – eller hon farligt. Litterära förståsigpåare och griniga recensenter kan hitta nödrim, haltande rytmer och banalt innehåll och är då obarmhärtiga i sina omdömen, eventuellt publicerade i storstads- eller landsortspress. De kan där vara riktigt elaka och rentav tycka att dikterna är pekoralistiska och med det menar de att de är ett slags ordrik hötorgskonst, knappast att ta på allvar utan mer att skratta åt.

En god representant för pekoralistisk dikt hette Justina Nyström och hon levde en stor del av sitt liv i Lidköping. Men hon var född i Vänersborg och redan i unga år hade hon där lätt för att bevisa sin bristande förmåga att behandla svenska språket. Det framgår med all önskvärd tydlighet av följande hembygdsdikt:

Om Westergötland vore mycket till att skriva,
Men det för långt nu skulle blifva;
Trollhättan med naturens sköna prakt,
Med arbete och kraftens stora makt.

Halle- och Hunneberg med alla sjöar små,
Det vackra Walle härads äfvenså.
Leckö slott jag dock ej förbigår,
Det gamla minnesrika på Kållandsö kvarstår.

Justina var dotter till en häradsskrivare, blev tidigt föräldralös, uppfostrades av släktingar i Vänersborg, men gifte sig vid mogen ålder med en smed i Lidköping. Denne verkar ha varit sjuklig, men hade det gott ställt med eget hus och flera tjänstepigor. Justina hade därför obegränsat med tid att odla sitt stora intresse, – att skriva dikter. Sedan hon flyttat till Lidköping fortsatte hennes diktning därför att flöda, dessvärre utan hämningar och självkritik och hon hyllar sin nya hemstad med en grönköpingsmässig och lokalpatriotisk dikt som hon kallade:

”Tacksamhets ord till Lidköpings kommun för dess verksamhet”

En folkskola, av apotekare Kylander skänkt,
En femklassig elementarskola av mamsell Lidbeck skänkt,
En vattenledning handlanden Särnmark givit har,
För alla givare skall tacksamhet bliva kvar.

Lidköpings Baierska ett bolag är,
Det berömdaste öl och dricka köpes där,
Herr patron Sandvall har ordnat allt så bra,
Samhällets tacksamhet bör han ha.

En stadsträdgård ett sommarnöje är,
Av naturens behag njutes trevnaden där,
Ty fågelskaror med variationers sång,
Blomsterparterrer, häckar och en vacker paviljong.

I dikten beröms också mekaniska verkstaden, flickskolan och skarpskyttekåren som alla ges sin beskärda del av dåliga rim, stappande takt och snusförnuftiga omdömen. Det ännu på hennes tid sjudande livet i Lidköpings hamn ger

bakgrunden till dikten Sjömannen. Några strofer lyder:

Sjömanslivet härligt, men ansvarsfullt det är,
ty det medför omtanka och besvär,
När orkaner och stormar rasa,
för passagerarna då möter fasa.

Lidköping tvenne ångbåtar – Lidköping, Eos- , har,
som över Vänern sina bestämda turer tar,
Besvärliga resor för dem är
genom många slussar och Ekens skär.

När Lidköping är uttömt som ämne och inte längre förmår inspirera Justina söker hon sig till annat stoff som intresserar henne och kan hyllas i rim och meter. Och hon är flitig, under sin mest produktiva period omkring 1870 ger hon ut dikter och diktsamlingar i en aldrig sinande ström; de kan handla om Västergötlands städer, lantbruksmöten i Skaraborg, om Kinnekulle eller Lidköpings – Skara- Stenstorps järnvägs invigning 1874. Så vitt bekant är hon ensam om att ha gett ut en diktsamling om ett så föga poetiskt ämne som ett lantbruksmöte. Men Justina levde aldrig på någon inspiration utan samlade i sina dikter torra fakta och snusförnuft, som hon sedan gav diktens form med valhänta rim som dålig krydda. Resultatet kunde därför aldrig bli lyckat och en sentida läsare har svårt att uppskatta hennes krampaktiga försök att skriva lokalhistorisk panegyrik. Det är väl i stället så att hennes oavsiktliga brist på form och stil numera gläder många och att hennes diletterantiska dikter med sina plattityder lockar till skratt.

Hennes diktsamlingar är i dag omtyckta samlarobjekt, på bokauktioner tävlar samlare av Västgötalitteratur med samlare av pekoral om att bjuda på hennes alster. De förra hade nog Justina i sin himmel respekterat men hyllningarna från de senare hade hon säkerligen haft svårare att fördra.

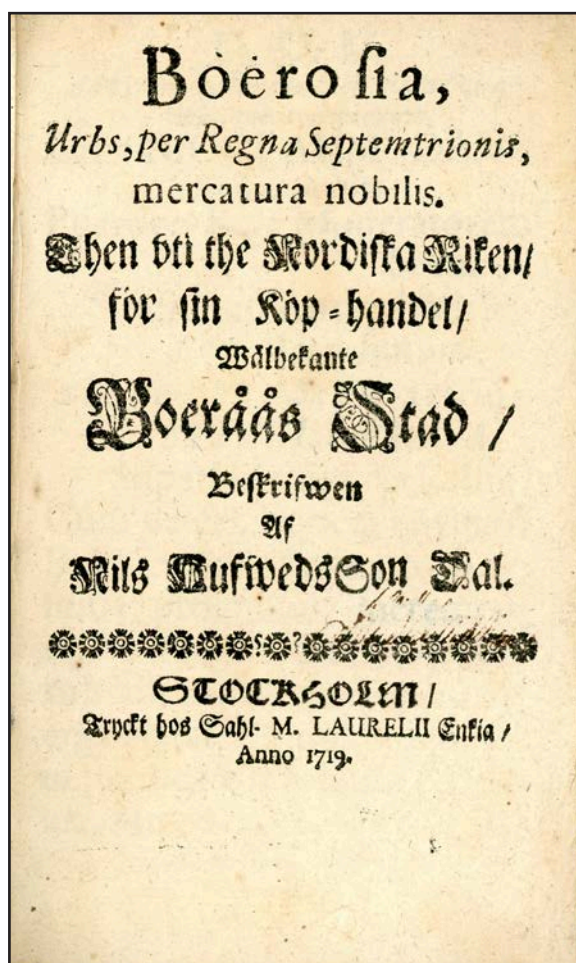
Tore Hartung

FLOBY
ANTI-KVARIAT

Öppet : kl. 11-17 året runt samt extraöppet i juli
eller efter överenskommelse
Tfn 0515-40940, 40773

Boerosian 300 år

Någon större lycka på den statliga tjänstemannabanan hade inte Borås förste historiograf Nils Hufwedsson Dal. Många var tjänsterna han sökte inom kansli- och biblioteksvärlden men ingen av dem fick han. Det berodde inte på dåliga utförsgåvor eller bristande intellekt, tvärtom var han en duglig forskare vilket ju även hans avhandling om Borås visar. Men det ville sig inte riktigt för boråsaren Dal. Han kom aldrig på en sådan befattning som han var förtjänt av.

Född i Borås

Nils Hufwedsson Dal, Nicolaus Hugonis, var född i Borås den 19 januari 1690. Föräldrar var rådmannen Hufwud Nilsson och Maria Andersdotter Kampe. Båda föräldrarna var genuina boråsare. Dal inskrevs i Skara skola 1697, blev student i Uppsala 1707 och disputerade 1710 på en avhandling om Margareta Clausdotters krönika om heliga Birgittas släkt. Avhandlingen var skriven av dåvarande bibliotekarien vid Uppsala universitetsbibliotek, Erik Benzeliuss d.y. Med denne hade Dal ett gott förhållande och Benzeliuss tog tidigt den vetgirige Dal under sitt beskydd.

1710 härjade pesten i Uppsala och Dal fick bege sig hem till barndomsstaden Borås där han började forska och samla material om stadens historia. Tanken var att han med dessa anteckningar som grund skulle avlägga gradualexamen. Men av dessa planer blev intet. Då han saknade medel för vidare forskning begav han sig åter till Uppsala och var under åren 1714–16 informator hos generalmajoren Magnus Palmqvist och därefter hos hovmarskalcken Gustaf Rålamb och Karl Adlerfelt. På lediga stunder ägnade sig Dal åt att skriva av äldre manuskript och dokument och speciellt i det Rålambska biblioteket fanns mycket att förteckna och iordningsställa.

1716 sökte han amanuens tjänsten vid universitetsbiblioteket, en tjänst som gick honom förbi. Istället blev han åter informator åt adliga gossar som vid hovet skulle utbildas till pager. Ett stipendium, det Stieglerska, gjorde att han under våren och hösten 1722 kunde vara i Köpenhamn och under våren och hösten 1723 är han i England för språkstudier. Här liksom i Köpenhamn passar han på att bekanta sig med boksamlare och bibliotek.

1717 hade Dal blivit auskultant vid antikvitetsarkivet dock utan någon ersättning. Någon fast anställning fick han inte vilket gjorde att han blev kallad "Huvudlös", ett öknamn som absolut inte överensstämde med Dals förmåga och kapacitet. 1723 söker han – utan framgång – rektorat både i Skara och i Göteborg. Lika illa gick det när han sökte borgmästartjänsten i Norrtälje (1729), akademisekreterartjänsten i Uppsala (1729) och bibliotekarietjänsten vid Kungliga biblioteket (1732). Många gånger gick betydligt mindre erfarna och meriterade före honom till tjänsterna.

Boeråsan utges

Var framgångarna på den officiella tjänstemannabanan få för Dal, var hans litterära och historiska insats betydligt mer framgångsrik. Som redan nämnts började han redan 1710 samla uppgifter om Borås. Dessa förelåg från början som ett latinskt manuskript. Vänner i födelsestaden hjälpte honom ekonomiskt att dels översätta texten och även att ge ut boken som trycktes 1719 i Stockholm hos "Sahl. M. Laurelii Enkia" med titeln: *Boerosia, Urbs, per Regna Septemtrionis, mercatura nobilis. Then uti the Nordiska Riken, för sin köp-handel, wälbekante Boeråas Stad.*

Boerosian omfattar 119 sidor i litet format. Två utvikbara planscher, en stadskarta och en "västgötdräng", återfinns i verket. Den senare planschen har ibland tillskrivits Dahl men den verkliga kopparstickaren är Claude Haton. Som topografisk beskrivning tillhör den en av de dyrbaraste då den i motsats till de flesta andra är avfattad på svenska och inte på latin. Den är sällsynt men förekommer då och då på bokmarknaden. En av fördelarna med utgåvan är att den, som ovan sagt, är avfattad på svenska. Äldre beskrivningar av städer som Göteborg, Skara och Mariestad finns men de är samtliga på latin vilket betyder att de förutsätter latinkunskap. Som väl är har de blivit översatta till svenska på senare tid.

Boeråsan är självklart en hörnsten i en västgötasamling och inte minst då för att den är den äldsta ortbeskrivningen på svenska. Den är också intressant då den innehåller beskrivningar av vart och ett av de sju häraderna vilket betyder att den ger en viktig skildring av Sjuhäradsbygden.

Flera nytryck

Boeråsan har utkommit i flera nytryck. Ada Damm har en utgåva från 1920 och 1972 utkom ett faksimiltryck i samband med Borås stads 350-års jubileum. Upplagan var 4000 exemplar, en numrerad upplaga om 100 exemplar. Ett märkligt exemplar av Boeråsan upptäcktes 1963 och är en redigerad bearbetning av originalet. Det är tryckt i Borås 1833 och "omarbetad och förbättrad" av P.L.S. Skriften är tryckt på I.A. Frumeries tryckeri. Tryckeriet blev flera gånger dömda till böter då de inte skickade in pliktexemplar av sina tryckta alster. Kanske är utgåvan av P.L.S. en sådan då den inte finns på några svenska bibliotek. Trycket är beskrivet av Nils Sandberg i "Västgötlitteratur" 1964. Vem som står bakom initialerna P.L. S. har inte gått att utröna.

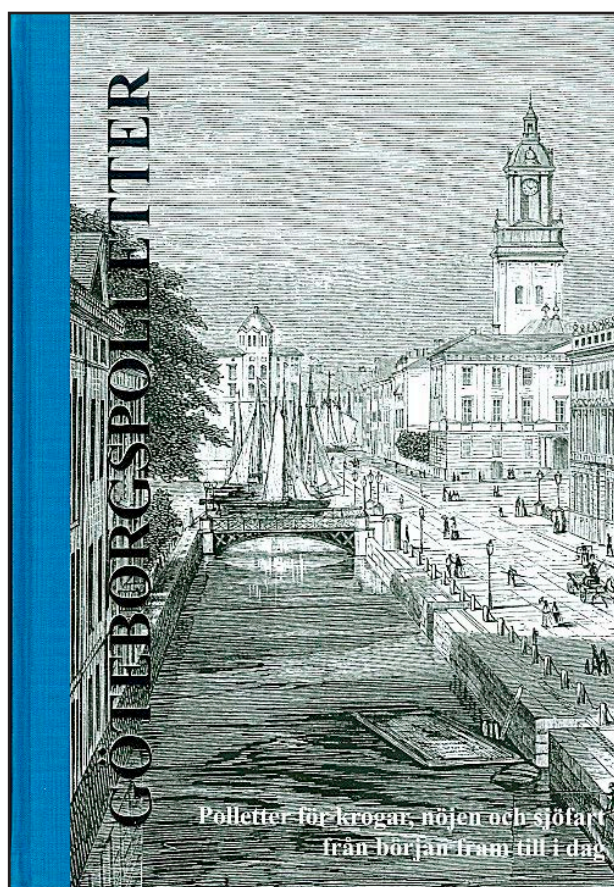
Förutom Borås stadsbeskrivning har Dal utgivit ett stort antal tryckta arbeten och översättningar. De begravningsversar han utgivit är över systemen Elisabeth Dahl, gift med kyrkoherden

Stephanus Helstadius (1707), studeranden Petrus Hedenström (1707) och kyrkoherden Samuel Elfving (1722). Hans viktigaste litterära arbete är *Specimen biographicum de antiquariis Sveciae* (1724) där han lämnar viktiga upplysningar och notiser rörande forskarna Johan Handorp och Elias Brenner. Denna utgåva skänktes också till hans landskapsnation i Uppsala, Västgöta nation. Det finns registrerat i nationens katalog från denna tid. Dal har på försättsbladet skrivit en dedikation: "Florentissimae Nationi VestroGothicae offert Auctor".

Nils Hufwedsson Dal avled i Stockholm 1740. "Genom sina arbeten, översättningar och sina samlingar har han dock gjort en bestående insats, som ger honom plats i vår lärdomshistoria".

Johnny Hagberg

Polletterna speglar vår historia

Polletterna speglar vår historia. De har använts i alla sammanhang. Ibland är polletterna de enda föremålen, som har blivit kvar efter på sin tid både stora och uppmärksammade verksamheter. Bo Gustavsson har efter många års forskarmödor fullbordat sitt storverk, boken Göteborgspolletter.

Ett storverk

Denna stora bok av Bo Gustavsson heter: Göteborgspolletter. Polletter för krogar, nöjen och sjöfart från början fram till i dag (Göteborgs Numismatiska Förenings småskrifter nr 31, 2018). När man väger denna stora och tunga bok i handen, undrar man om den verkligen bör räknas in i en serie med "småskrifter". Boken omfattar 400 sidor i A4-format. Hur stor bör en bok vara för att Göteborgs Numismatiska Förening skall räkna den som en skrift och inte som en småskrift? Hur som helst kan nog alla hålla med om att boken är ett storverk, fastän den ingår i en småskriftserie.

Diplom på Göteborgsbokens dag

Polletterna är – kan man säga – Göteborgs egna mynt. Göteborgs Numismatiska Förening har under årens lopp uppmärksammat polletterna. Föreningens store pollettforskare är Bo Gustavsson, som under 2018 sammanfattade sina forskningar om Göteborgs polletter. Boken har blivit ett kulturhistoriskt kalejdoskop, som gör den mycket givande för de flesta forskare med inriktning på Göteborg. Boken har dessutom blivit en mycket vacker presentbok. Under Göteborgsbokens dag lördagen den 13 april 2019 var pollettboken en av de två böcker, som fick diplom och hedersomnämmande. Årets vackraste göteborgsbok blev en skrift om stadsingenjören Albert Lilienberg. Det är dock svårt att göra jämförelser. Kvalitetsskillnaderna mellan de tre belönade böckerna är små. Dessutom är nog var och en bäst på något sätt. Pollettboken hade mycket väl kunnat få förstapriset. Den har mycket att ge till flesta.

Polletterna speglar Göteborgs historia

Polletterna speglar Göteborgs historia. De har använts i alla sammanhang. På bokens sidor passerar de därför revy: näringsgrenar, affärer, krogar, samfärdsel och nöjesliv. Även danspolletter finns i samlingen. De har använts på Liseberg och finns med i en sång av Lasse Dahlquist. Bo Gustavsson vill gärna kunna berätta litet grand om de företag, vilkas namn återfinns på polletterna. Därför har han forskat fram upplysningar ur allsköns källor. Upplysningarna är i många fall de enda, som hittills står till buds i tryck. När man läser boken, återuppstår för en stund en rik och brokig värld med verksamheter, som sedan länge tillhör minnenas värld. Uppgifternas värde för forskningen ökas av att Gustavsson är nogga med att lämna källhänvisningar. Man kan alltså komma vidare. I fråga om vissa polletter går även han bet. Forskningsuppgifter kvarstår för kommande forskare.

Vackra polletter

Uppmärksamheten kring polletterna har inte varit lika stor som uppmärksamheten kring mynt och medaljer. En man griper dock om alla tre grupperna, nämligen kammarherre Magnus Lagerberg. Han lät prägla så kallade spelpenningar med sitt namn på och med namnet Göteborg. Kammarherren bodde som bekant på Råda säteri, alltså en bra bit utanför Göteborg, men i de fall, då spelpenningarna är försedda med årtal, har de tillkommit medan kammarherren ännu bodde i Göteborg och innan han hade inköpt Råda säteri. (Gunnar Holst, Spelpenningar avsedda för kortspel, 1977, sidan 76-77.) Holst meddelar året 1874. På en annan spelpenning, som jag har sett, står året 1872. Åtminstone tre olika finns, vilket måste ses som ännu ett tecken på Lagerbergs starka intresse för mynt och medaljer. Kammarherren hade stilkänsla. Hans spelpenningar är vackra skapelser. Detsamma kan sägas om väldigt många andra polletter. Man kunde det där med formgivning eller design under polletternas storhetstid.

Slusspolletter

Där finns ett och annat av intresse även för Mölndal. De pråmar, som förde varor – i första hand kol – mellan hamnarna i Göteborg och Mölndal, måste passera slussen vid Drottningtorget. Slussavgift måste erläggas, och åtminstone på senare år fanns polletter, som underlättade betalningen. Slussen kallades "Göteborgs Sluss". (Det fanns inte någon annan i närheten. Närmaste sluss ligger i Lilla Edet.) Taxan fastställdes av Kunglig Majestät 1875 och gällde fram till 1921. Som bekant låg penningvärdet länge fast, men på grund av första världskriget drabbades vi av både inflation och deflation. Alltnog, Kunglig Majestät höjde taxan 1921. Polletternas valörer överensstämmer med valörerna i 1921

Slusspolletterna var högst olika för att de båda valörerna inte skulle förväxlas.

års taxa, som för övrigt gällde fram till 1956, då sjöfartens tid var förbi på Mölndalsån. Bo Gustavsson har dessutom fått fram att Sporröng tillverkade polletterna 1930. (I vilket fall som helst utfärdades räkningen i april 1930.)

Två sorters polletter

Vad kostade det då att bli slussad i Göteborgs Sluss? Att slussa virke kostade 2:50. För ångbåt eller motorbåt betalade man likaså 2:50. Samma taxa gällde för lastad pråm, medan man betalade endast en krona för en tom pråm. En mindre farkost kom undan med femtio öre. Polletter fanns för en krona och för två kronor och femtio öre. För att de inte skulle sammanblandas var de senare rektangulära och de förra trekantiga. Under tiden 1875–1920 behövde man bara betala halva avgiften i alla de omnämnda fallen. Några polletter från detta tidsskede är inte kända.

Bomavgift

Mellan 1865 och 1899 måste de som färdades på Mölndalsvägen–Göteborgsvägen mellan Göteborg och Mölndal betala bomavgift eller vägavgift vid vägbommen i Getebergsäng. Man kunde betala med zinkpolletter. Även i detta fall fastställde Kunglig Majestät taxan. Stackars kungar, vad många handlingar de har varit tvungna att underteckna! Förhoppningsvis kunde dock sådana ärenden delegeras till underordnade ämbetsmän. För varje kreatur, som hade spänts för ett åkdon, betalades åtta öre. (Om vagnen drogs av två hästar, betalade man alltså 16 öre, men om man bara hade en häst för kärran, kostade resan åtta öre.) För lös häst eller lös oxe betalades fyra öre, för kalv, får, svin eller andra mindre kreatur två öre. Mot slutet av århundradet dök en och annan bil upp på vägarna. Fritz Stenström berättar: ”en och annan bil passerade gratis de senaste åren av oktrojen, då Kunglig Majestäts befallningshavande av lätt förklarliga skäl icke varit nog förutseende att stipulera avgift för sådana ’djur’.” (Fritz Stenström, Örgryte genom tiderna I, 1920, s. 121.) Polletterna kunde inhandlas hos C. B. Wedbergs Enka, Kungsgatan 30, berättar Bo Gustavsson. De kostade åtta öre styck. Ett stort antal polletter finns i Mölndals Hembygdsmuseum. På dem är versaler (stora bokstäver) stämplade.

Dessa är hittills inte tolkade. Alla polletterna är stämplade med H. Denna instämplade bokstav har tillkommit i efterhand. De andra bokstäverna på polletterna är nämligen delvis fyllda med smuts och utfällningar, vilket H-bokstäverna inte är. Kan H stå för fabrikör Hasselgren vid Grevedämnet? Han ägde dem och skänkte dem i sinom tid till Mölndals Hembygdsförening. Vilket syfte kan i så fall denna märkning ha haft?

Omnibusspolletten ser mest ut som en biljett.

Omnibussar

År 1865 startade Charles Nissen och J. Andersson omnibusslinjer mellan Göteborg å ena sidan och Mölndal, Klippan och Gamlestaden å andra sidan. Biljetter i blå papp finns bevarade. På dem står tryckt 30 öre, men siffrorna är på den bevarade biljetten överstruken och i stället har man med bläck skrivit 12 ½. Taxan var år 1865 50 öre till Mölndal, 30 öre till Gamlestaden, 25 öre till Galkrogarna, 25 öre till Nya Kyrkogården och 15 öre till Svingeln. Med ledning av dessa uppgifter skulle man kanske förledas att tro att biljetten (eller polletten) inte hade använts för resor i Mölndal. I själva verket har man sänkt taxan, ovisst när. Axel Möndell berättar, att en omnibussresa kostade 18 skilling (36 öre) och 12 skilling (25 öre). (Axel Möndell, Från det gamla Mölndal, 1935, s. 8.) En skilling motsvarade två öre, men för enkelhetens skull kallade man en tjugofemöring för en tolvskilling. Noga räknat utgjorde 25 öre dock tolv och en halv skilling. På omnibussbiljetten står just 12 ½. Den kan alltså mycket väl ha använts även för resor till Mölndal. Av samtida tidningsartiklar framgår, att man kunde åka från Göteborg till Galkrogarna för 25 öre och till Mölndals by för 35 öre. Vid köp av 50 biljetter fick man 20 procents rabatt. (Här är alltså biljetterna omnämnda.) En annan uppgift meddelar, att man kunde fara till ”Bommen” (vägbommen vid Getebergsäng) för 25 öre och till Mölndal för 37 ½ öre. (Harald Lignell, David Otto Francke, 2002, s. 267 och 270.) Uppgifterna gäller för 1866 och 1873. Från senare år saknas upplysningar. Biljettpriserna har alltså växlat. Med hjälp av rabatter blev prisfloran ännu mer vildvuxen. Bo Gustavssons bok gör sitt till för att spegla en omväxlande och rörig prissättning.

Polletter finns kvar

Inte minst har polletterna sitt värde på så vis, att de är ett påtagligt minne från en förgången verklighet. Hästomnibussar och pråmar har skattat åt förgängelsen, men kvar finns åtminstone några polletter. Om inte det förgångna skall te sig överkligt och främmande, behöver vi sådana påtagliga minnen från det förflutna.

Lars Gahrn

Mariaplans antikvariat

I butik och online

onsdag-fredag 13-18
lördag 11-14

Mariagatan 6 414 71 Göteborg
031-129822 0735-142550
bok.kultur@gmail.com
www.mariaplansantikvariat.se

Djur, natur och kultur i en västgötsk 1800-talsdagbok

Morkulla

Denna dag ej just så obetydlig winter ty Termometern visar jemt 20° under noll, hvasst om örlapparne. Kl. 9 f.m. gick jag till Skogvaktare Lundgren och wi följdes sedan åt till Furubacka, togo där snart upp Hare, som Purre dref bra och länge, till dess jag änteligen fick se honom hoppa öfver vägen nära wid Kettilsten, och förkortade hans lif, det war likwäl nära att "benen burit bort honom", ty jag frös om händerna utaf sjelfva fan, ingalunda bra att göra snabbskott när det så är funtat, men efter gamal wana gick det, för andra skottet stöp han. Inga Wärgsorrh synes, besynerligt, det är nu likwäl styf winter och snö, då brukar Tassar wisa sig. Bref till C. G. Ljunggren. Qvällen 18° kallt (15 februari 1855).

Dagboksförfattaren Wilhelm Robsahm föddes 1819 på herrgården Gribbylund i Täby i Uppland. När fadern Carl Henric Robsahm dog 1838 såldes gården och modern och en ogift dotter samt tre av söner, däribland Wilhelm, flyttade 1839 in till Klara i Stockholm, där familjen Robsahm sedan länge ägde en större fastighet. 1844 flyttade Wilhelm från Stockholm till Västergötland. Här bodde sedan något år hans syster Desirée och hennes man Theodor Frisk, som köpt herrgården Entorp i Synnerby socken väster om Skara. Frisk titulerades "lantbrukare" och "patron" men också "notarie" och "häradshövding". Wilhelm skrevs i kyrkboken in som "lantbrukselev" på Entorp, men flyttade snart till närbelägna Rasefors kvarn i (Västra) Gerums socken. Kvarnen, med en större och en mindre såg, låg vid ett litet fall i Flan och ägdes av Frisk. Här drev Wilhelm sågkvarnen som "arrendator". Från åren på Rasefors finns två årgångar av Wilhelms dagbok bevarade, 1852 och 1855.

Den 10 november 1852:

Wid solens uppgång 5° kallt och Nordlig blåst. Mörka snömoln i norr. Man kann nu gå torrskodd på vägar o. stigar. Jag har i dag haft lyckan att i grop fånga en Canis Lupus och hoppas flere skall komma efter. Den fångade wagen war en hona, ungefär året.

1857 verkar Wilhelm ha lämnat Rasefors. Han står under ett par år skriven som "bokhållare" på Höjentorps kungsgård, där hans vän Johan Albin Sundquist vid denna tid var "arrendator". Efter

svågern Frisks död 1859 flyttade Wilhelm emellertid tillbaka till systemen på Entorp, nu som huvudansvarig för gårdsbruket – i kyrkböckerna kallas han "inspektor" – och av dagboken att döma också som husbonde i det stora hushållet. Här kom han att stanna i cirka 10 år och från dessa finns en årgång, 1860, av dagboken bevarad.

Den 12 april 1860:

Kl. ¼ på 4 gick jag med L. till skogen F.B., vi fingo där snart höra "Petter" men han var ej ricktigt i farten med att sjunga, väl sent, kl. 4 voro vi ock på platsen (vid B. linan) på håret när var det likwäl att han "följt med". Jag såg äfven en "P. N. 2", men den "klöf ick näbb", möjligen af respekt för äldre lika den varandra helt nära voro. Morkullan hörde jag "Knora Knespa". Orrar hördes på "Gry och Topp". Lugnt, Frost.

1870 flyttade en ny inspektor in på Entorp, men enligt kyrkböckerna bodde Wilhelm kvar. Av dagboken förstår vi emellertid att han åtminstone periodvis på nytt var bosatt hos vännen Sundquist och dennes hustru. Sundquist arrenderade vid denna tid Kyrkebo i Varnhems socken och när han i april 1873 lämnade Kyrkebo för Kanikerukan i Kyrketorps socken i staden Skövdes utkant, så flyttade Wilhelm med. Hos Sundquists verkar den fortfarande ogifte Wilhelm, som nu var i 50-årsåldern, ha varit någon sorts självförsörjande inneboende. Wilhelms dagbok från året 1873 finns bevarad.

Den 20 april 1873 var Wilhelm på besök hos Holmstedt på Stora Fuxerna i Valle härad:

Söndag. Holmstedt var till kyrkan, jag var då ensam på sjön och kände efter Aborrar, de togo ej. Ef.m. med Holmstedt och såg efter gäddlekar, vi kunde ej uppleta en enda, ehuru jag tyckte vådret var tjenligt. Wättnet i sjöarna var mycket lågt så att gäddor kommer ick högt upp (där jag om åren skjutit många sådan fisk i lek var nu torr mark) borde ändå fått höra henne slå men det var slut. Storspöfven och Vipan hörde jag.

1874 lämnade Wilhelm Västergötland och flyttade tillbaka till Stockholmstrakten, åtminstone enligt kyrkboken tillsammans med systemen Desirée. Under det sista året av sitt liv var han skriven på herrgården Kivinge i Övergrans socken i Uppland, som ägdes av en av Desirées döttrar och hennes man. Också här titulerades Wilhelm ”inspektor”. Sommaren 1876 dog Wilhelm Robsahm, 56 år gammal, på Serafimerlasarettet i Stockholm av ”kronisk njurinflammation”. Någon bouppteckning efter den ogifte och barnlöse Wilhelm har jag tyvärr inte kunnat finna.

Wilhelm Robsahm skrev alltså, liksom en gång fadern Carl Henric Robsahm, dagbok. Båda förvaras i dag på Riksarkivet i Stockholm. Faderns anteckningar, som kretsar kring hans och familjens liv i Stockholmstrakten, har jag tidigare gett ut i en kommenterad utgåva med titeln *Vackra dagboken. Carl Henric Robsahms anteckningar från 1830-talet* (Stockholmia förlag, 2017). Nu planerar jag att ge ut sonen Wilhelms västgötska dagboksanteckningar tillsammans med fördjupande studier kring bland annat jakt och fiske. Wilhelm var under hela sitt liv en mycket engagerad naturmänniska och genom att följa hans detaljerade berättelser om jakt, fiske, djur och natur så ges möjligheter för dagens jägare och fiskare men också för andra natur- och miljöintresserade att få sina kunskaper historiskt fördjupade. Hur skildras det västgötska landskapet, djurlivet och fångst- och jaktmetoderna i Wilhelm Robsahms drygt 150 år gamla dagbok? Hur skiljer sig dåtidens djur, natur och kultur från dagens? På vilka sätt kan förändringarna fördjupa dagens miljödiskussion?

Jag själv är historiker och har tidigare arbetat både med dagböcker och andra så kallade egodokument, det vill säga brev och självbiografier. Mina arbeten har handlat om 1800-talet och i flera fall dessutom om Västergötland. Mina kunskaper om jakt och fiske både förr och i dag är däremot begränsade. För att kunna genomföra arbetet behöver jag medhjälpare som kan mer om dessa ting än jag. Min förhoppning är att jag genom denna korta presentation av dagboken och projektet skall få kontakt med historiskt intresserade personer som kan hjälpa till att tolka jakt- och fiskepassager i Wilhelm Robsahms dagbok där jag själv går bet. Jag skulle också vilja ha kontakt med personer som känner dagens västgötska djur- och naturliv så väl, att de kan reflektera kring likheter och skillnader mellan då och nu. Alla tips välkomnas! Hör av er till

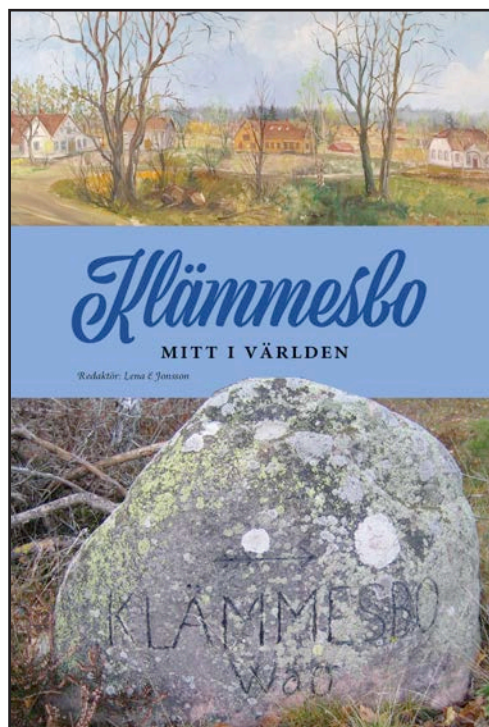
Britt Liljewall

Lillgårdens gränd 1, 43657 Hovås
britt.liljewall@comhem.se
0708-236943

Klämmesbo – mitt i världen

Visserligen kan Klämmesbobygden skryta med två vattendrag, Lillån och Yan, men att en skonert under några år var registrerad i Fröjered överraskar nog många. Skepparen på skonerten Waldemar var dessutom en backstugepojke från Fröjered och skeppet anlöpte flitigt hamnar i Sverige och Danmark.

Redare var lantbrukaren Reinhold Tidqvist på Lilla Stallerhult, en man med gott om pengar att satsa på olika företag verkar det som. Men satsningen på sjöfart blev kortvarig. Skepparen Lars Herman Bengtsson gillade tydligen sjön och slutade som ångbåtsbefäl.

Mitt i världen

Klämmesbo ligger vid sidan av riksväg 193 mellan Tidaholm och Hjo och de flesta susar förstås förbi avtagsvägen och missar Klämmesbo, som annars känner sig mitt i världen som en gränsbygd i utkanten av socknarna Agnetorp, Fågelås, Korsberga och Fröjered.

Tidaholmsbygden är flitig med att sätta sin bygds historia på pränt och här är det en studiecirkel vid Studieförbundet Vuxenskolan i Tidaholm som skickligt studerat sin bygd och visar upp resultatet i en 250 sidor tjock bok i A4-format med massor av gamla, fina bilder.

Personliga minnen

Klämmesbo, mitt i världen heter boken och har Lena E. Jansson som skicklig redaktör. Främst handlar det om utvecklingen under 1900-talet och cirkeldeltagare skriver själva om studierön och egna upplevelser. Det ger massor av intressanta fakta blandade med personliga och ibland färgstarka minnen. Som det om den stränge läraren som hamnade i ett blåmålat hus allmänt kallat Blåkulla. Främst som en pik från elever som inte sällan blev blåslagna under lektionerna, för så gick det till förr.

Här beskrivs inte bara bygdens gårdar och arbetet kring dem. Många verkar ha haft högtflygande planer, Lennart Johansson flög första gången redan som elvaåring och skaffade sig senare både flygcertifikat och landningsbana.

Välredigerad bok

I boken presenteras en lång rad företag i olika branscher, och där får vi också läsa både om bilismen och traktoriseringen. Den tekniska utvecklingen var stark under 1900-talet. Skola, frikyrkoverksamhet, godtemplare, centerkvinnor och festplats presenteras. Här fanns det mesta.

I boken presenteras också spännande människor och beskrivs kalas, bröllop och julbus. Det är dessutom en mycket snygg och välredigerad bok, helt i tidens anda med korta läsvänliga artiklar och massor av bilder från förr. Ofta förbluffande bra. Så tack vare den är Klämmesbo inte längre okänt, även om de flesta åker riksvägen förbi.

Hans Menzing

Den unge Johan Runius' stipendieansökan

I årets första Meddelande från Föreningen för Västgötalitteratur fanns en lång och mycket intressant artikel om skalden Johan Runius, "nyupptäckt vispoet med västgötska rötter". Här omnämns även hans ungdomstid i Göteborg och idoga men fruktlösa försök att få ett stipendium såsom behövande. Bevarat finns hans versifierade ansökan, där han uttrycker sin bitterhet över att han ännu efter fem år, trots vaga löften, inte beviljats någon hjälp. Dikten är ett fint skaldeprov med poänger och pika. Han uttrycker sin besvikelse, men rakryggat utan att kräla i stoffet. Dikten är inte helt lättläst för en nutidssvensk men får ändå läsaren att ana den unge Runius' desperata situation.

Hans ansökan avslutas med en latinsk dikt på distikon. Detta riktar sig till stadens mäktige män i ett försök att beveka dem och få dem att förbarma sig över medellösa stackare. Att Runius väljer latin i sin avslutande appell är inte förvånande. Det var helt enligt tidens sed. Härmed visar han att han är en kulturperson i vardande. Latindiktningen var den helt dominerande diktningen vid denna tid. Betecknande är att när Georg Stiernhielm publicerade sina samlade dikter år 1668, gav han dem titeln *Musae Suethizantes, thet er sång-gudinnorna nu först lärande dichta och spela på Svenska*. Det var alltså nytt och anmärkningsvärt att dikterna var på svenska! Men högstämnd och seriös diktning krävde alltså latin!

Härmed presenteras Runius' stipendieansökan *in extenso* med tidens stavning. När det gäller det latinska avsnittet tillfogar undertecknad ett personligt försök till en metriskt motsvarande översättning.

Petitorium till Herrar Stipendii Curatorerna i Götheburg

1.

I högt upplyste Männ, i Themis Helga Rätter, *Rättvisansgudinna
Hvars Namn båd Ätt och wett med Adel har förgylt,
Om jag den Titel som Ert Mod och blod förskylt
Eij finner på, så lär Er Gunst den göra bätter.*

2.

*Ey kan ett tunt Förråd en torffrig munn at tiga,
Tilllåta; Ty så snart en dierfwer fattigdom,
Ens tysta Blygsamhet har lärt bli Tale-from,
Så blifwer Tungan wig, och benen lära niga.*

3.

*Jag tänkte wid mig sielf: du må quittera boken,
Nog har din Torffthighet för Hielp-Dören stått,
Men altid Tomhändt bort och wätögd tädan gådt:
Här släps eij nöden in, ty Nåden lagt på Kroken.*

4.

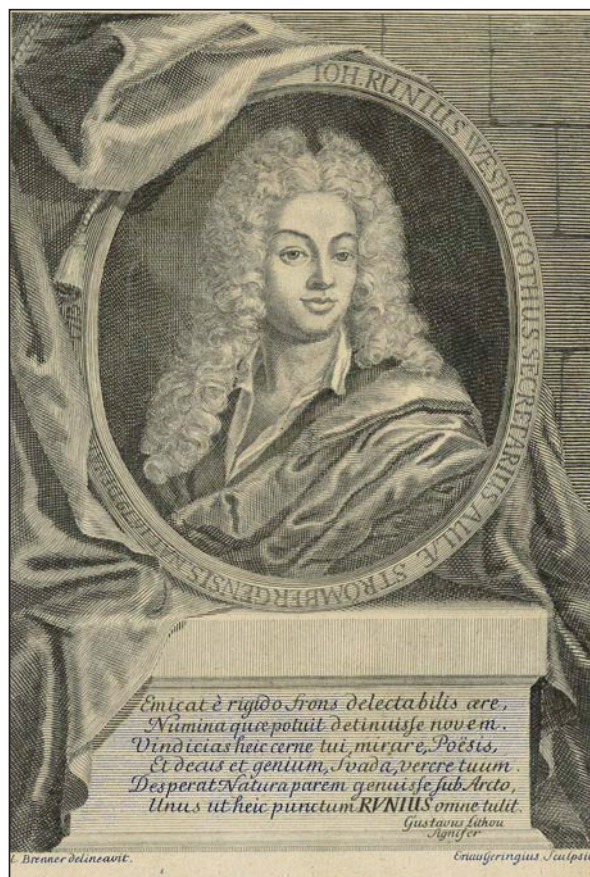
*Thet är ett gunstigt Bref daterat nitijj' fyra,
Som lofiwar Hielp och Råd innom ett års förlopp,
Och sij, jag hyser nu ett fem Års gammalt Hopp,
Som lofiwat wäl en stor, men gett als ingen Hyra.*

5.

*Thet war mitt wissa hopp, jag skulle slippa hoppas
När Året war omkring; Men ack ett långsamt År,
På hwilket Adams Mor fem gröna kjortlar får,
Ett År, på hwilket Trän fem resor monde knoppas.*

6.

*Dock wäxten trifives än; hwar af jag längtar skära
Min skiörd i mognad står; så att jag likwäl tror,
Det lyckan ännu sig igenom Förmän gror,
Som för min hielp, af GUD får wärdig Lön och Ära.*

*Magnanimi proceres, Arctoi sidera mundi,
Et quorum radiis Burgica terra nitet.
Ut tam sublimes aures sors dura moveret,
Pauperies pellit, gratia vestra trahit.
Qua duce permultis superas evadere ad auras
Contigit et claros exsuperare viros.
Qua sine Burgiacæ iacet inclitus Urbis Apollo,
Qua sine flent Musæ, qua sine nullus ero.
Si neget hæc Votum, spes et fortuna Valete!
Quod tamen illa neget, tempora, fama negant.
Excitat ingentes clementia vestra precanti
Spes, et majoris nuntia sortis adest.
In numerum et vestrorum adsciscar rite clientum
Vestraque non frustra pectora pulset inops.
Huc ades, O Bonitas, Virtuti cedat egestas!
Exulet, illa utinam præmia digna ferat!*

Översättningsförsök:

*Storsinta Herremän, Ni Nordens strålande stjärnor,
Som på ett lysande sätt skänker glans åt vår stad!
Att en hård levnadslott skall får er, Upphöjda, att lyssna
Rör Er vår fattigdom till, manar Er godhet och nåd.
Detta har många förhjälp till att uppnå himmelska höjder
Och berömdare bli än många frejdade män.
Utan Er nåd ligger kraftlös stadens berömda Apollo,
Då hörs Musernas gråt, då är jag själv ingenting.
Är förgäves vår bön, farväl då förhoppning och lycka,
Men med ett avslag jämväl följer en ärelös tid.
Hos den som ber om Er hjälp det väcker en livlig förhoppning
Om en förbättrad lott, bud om bekymmersfritt liv.
Må det förunnat mig bli att få uppgå i skyddslingars skara,
Hör då den fattiges bön, när han Er tigger om hjälp!
Godhet, o skynda dig hit! Låt armodet vika för Dygden!
Må det drivas på flykt, Dygden få ära och pris!*

Johnny Strand

Hr Arvid i Larv var en slarv!

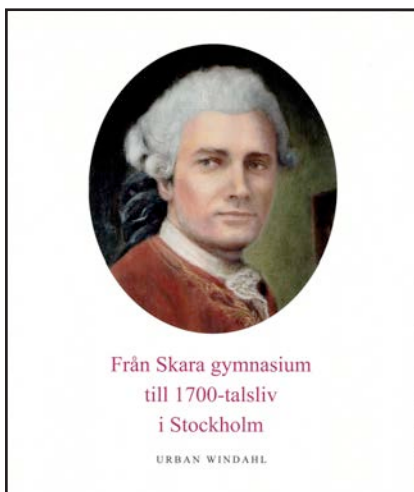
Arvid Runius var präst i Larv 1672–1693. Han hade en son, Johan (1679–1713). Sonen drog iväg till Stockholm, där han gjorde karriär som versmakare. Han kan sägas ha varit en föregångare till Carl Mikael Bellman. Hans produktion av rimmade verser var omfattande, och publicerades postumt 1734 i boken *Dudaim* som innehåller bl a mängder av bröllops och begravningsverser.

Något man saknat sedan dess, är musiken till hans verser. Detta är nu åtgärdat. Martin Bagge, musiker och visarkeolog, har genom att studera dåtidens psalmer och visor, lyckats återskapa Runius texter med musik. I en nyutgiven bok, *Andelige Blommor & Verldzlige Lillior* presenterar han sin forskning kring Runius. Därtill ingår en CD med ett dussintal Runius-texter med musik. Plus tre Runius-dikter som Johan Helmich Roman satte musik till.

Pappa Arvid i Larv, varför var han en slarv? Jo, Kung Carl XI skulle 1685 komma på visitation i Larv. Herdaminnet skriver att *Arvid Dagen före kungens ankomst till Larf hafva druckit långt inpå natten, och att han under predikan genom oskickliga gester hafver den Kongl. Församlingen förgat...* Arvid Runius blev avstängd, och kungen lär i sammanhanget ha uttalat: **Herr Arvid i Larv är en slarv!**

Sven-Olof Ask

Blivande raritet?

Att avgöra storleken på upplagens storlek när man ger ut en bok är inte enkelt. Många är de som varit alltför optimistiska vilket resulterat i stora och osålda restupplagor. Ibland är det tvärtom. Edsvära hembygdsbok lär vara tryckt i endast 200 exemplar, vilket gjort att de exemplar som dyker upp får ett högt pris. Tvärtom med Stora Vångas hembygdsbok som nyligen sålts för ynka 25 kronor!

Förra veckan dök en helt ny bok upp: *Från Skara gymnasium till 1700-talsliv i Stockholm*. Boken handlar om Anders från Loringa och hans ättlingar. Anders hamnar i skolstaden Skara och byter namn till Laurén. Han blir präst och gifter sig med Magdalena Hof, dotter till prosten Johannes Hof i Levene tillika rektor för Skara gymnasium. Dåtidens kändisar i Skara, bl a Sven Hof och Clas Bjerkander skildras. Sonen Lars Laurén föds, som efter studier i Skara hamnar i Stockholm.

Boken är rikt illustrerad, 179 sidor, med mängder av färgbilder, alla i osedvanligt hög kvalitet.

Hur är det då med upplagan? Författaren meddelar i sitt följebrev, att han efter 16 års forskning äntligen blivit färdig med boken, vilken tryckts i endast 20 exemplar! Upplagan är inte tänkt att säljas, utan författaren Urban Windahl verkar vara nöjd med att hans bokprojekt är färdigt. Resultatet blev lyckat!

Sven-Olof Ask

”Ha mig som en signetring vid ditt hjärta...”

Medeltida fingerringar ur Röhsska museets samling

Materialet i denna bok är fingerringar ur en samling på Röhsska museet i Göteborg. De 62 ringarna är inköpta eller skänkta till museet och har i flera fall en dokumenterad historia och proveniens.

De flesta bär symboler hämtade från kristen tro och tradition; Kristus, Påskalammet och Jungfru Maria liksom Maria och Johannes vid Jesu kors (kalvariemotiv) är avbildningar som förekom under medeltiden och återfinns på flera av ringarna. Några av dem utstrålar makt och pondus både vad gäller tyngd och utförande och har förmodligen burits av en kyrklig dignitär. För samtliga gäller att ringen har hört ihop med ägaren på ett särskilt sätt. Samma innebörd har ringar idag. Förlovnings- och vigselringar, liksom vapenringar eller ordensringar. De berättar om samhörighet med en människa, en släkt eller en grupp. Ringen är en identitetsbärande symbol. Bokens titel är hämtad ifrån Höga visan i Gamla testamentet.

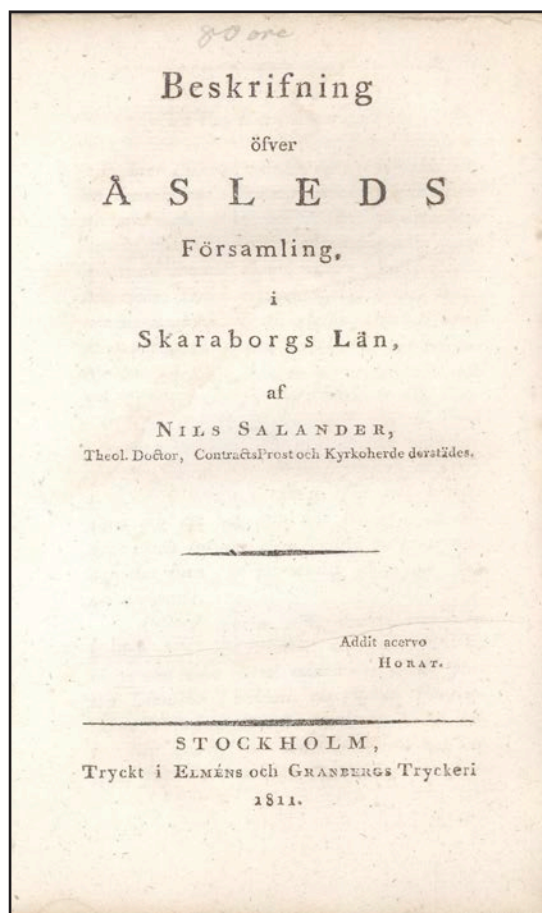
Ringarna är professionellt fotograferade var för sig och återges med en beskrivande text som sätter in dem i ett sammanhang. Åldersmässigt spänner de från högmedeltid fram till 1500-talet.

Det finns medeltida ringar i många av de svenska museernas samlingar men de är tyvärr ofta bristfälligt redovisade och har hittills rönt liten uppmärksamhet från forskare. Få känner till att Röhsska museet förvaltar en intressant samling medeltida ringar. Nu blir dessa här presenterade med i både bild och beskrivning. På detta sätt träder både ett kyrkligt och profant bruk från medeltiden fram och får sin förklaring.

Författaren, fil. dr Ritwa Herjulfsdotter, är etnolog och historiker. Fotograf är Carl Oliver Ander.

Boken ingår i Skara stiftshistoriska sälls kamps skriftserie som n: o 96, omfattar 96 sidor, rikt illustrerad och med hårda pärmar. Pris: 150 kr.

Prästen i Åsle

För 200 år sedan bodde i Åsle församling en präst som var ansedd för att vara den mest lärde i hela stiftet. Hans namn var Nils Salander och han var sonson till komministern i Gökhem Arvidus Salander. Fadern var kyrkoherde i Varv och Nils var född i Varvs prästgård. I sin bok *Beskrifning öfver Åsle församling i Skaraborgs län*, ger han följande presentation av sig själv:

Jag var född d. 25 nov. 1750 uti nästgränsande Hvarfs församling. Min far var kyrkoherden derstädes Nils Salander och min mor Helena Christina Bratt. Vid 9 års ålder antogs jag till undervisning af min Morbror, Prosten Johan Bratt, som från Adjunkt i Mathematiken vid Åbo Academie hade blivit Kyrkoherde i Åsaka i Vartofta Härad.

Hos denne lärde och redigt tänkande Man vistades jag oafbrutet i 2:ne år, och äfven sedan jag 1771 var introducerad i Skara Skola, åtnjöt jag ofta underferierna hans information, och inhemtade de grunder i allt vad vid Allmänna Läroverken förekommer, som sedan gjorde mina framsteg lätta. Under det jag bevistade Skara Gymnasium blev jag antagen uti framl. Dom Prosten Doctor Knös's hus, dels såsom Informator för 2:ne dess Söner, dels som dess Amanuens i anseende till de Arbeten han af trycket utgaf, och hade därvid bästa tillfälle att göra bekantskap med Theologiska Litteraturen.

År 1779 begaf jag mig till Uppsala Academie, och erhöll der Magistergraden 1785. Samma år blev jag till Prest-ämbetet invigd på ofvannämnde Prosten Bratts kallelse; 1787 antagen till Docens extraord. Vid Skara

Gymnasium, och 1789 utnämnd till Rector Skolae i Alingsås, men flyttade ej dit, utan, då ledighet yppades vid Gymnasii-Adjuketuren och den dermed då förenade Amanuens-sysslan vid Dom-Capitlet, utnämndes jag, uppå skedd ansökning, dertill 1791. Erhöll fullmakt att vara Kyrkoherde i Åsle d. 18 Martii 1795, och constituerades samma dag att bestrida Notarie-sysslan vid Dom-Capitlet.

Tillträdde här 1796, och ingick samma år ett lyckligt Äktenskap med Christina Kjellander, dotter af ContraktsProsten och Kyrkoherden i Flo, Mag. Jonas Kjellander och Eva Maria Kellgren. År 1797 blef jag utnämnd till ContraktsProst i Vartofta Contrakt, och vid Konung CARL XIII:s Kröning 1809 i Nåder hugnad med Theol. Doctors värdighet.

*Jag har således ganska tidigt vunnit hvad som är att kallas lycka, men en svag constitution har ifrån barndomen varit min lott, som med tiden utviklat sig till flera krämpor, hvaribland hörselns förlust, som märkbart börjades 1804, är den mest tryckande och ohjelpigaste *)*

**) Läkare studsa och erkänna konstens otillräcklighet, då en döf begär deras råd. Af egen erfarenhet är jag ej heller lycklig att kunna uppgifva något hjälpmedel. Likväl synes hufvudets tvättning med kallt vatten, i det slags döfhet som besvärar mig, medföra nytta. Predikande och allt röstens mödande åstadkommer en skakning i de svaga organerna, som skadar.*

Källa: Åsle församling. Utgiven i Stockholm 1811 och tryckt i Elmén och Granberg's Tryckeri.

Nils Salander (1760-1824), från 1794 kyrkoherde i Åsle. 1811 utgav han sockenbeskrivningen "Beskrifning öfver Åsle församling i Skaraborgs län", vilken räknas som den första från Västergötland. Enligt Bo V:son Lundquist (Västgöta nation i Uppsala, bd. II, 1969) var han en av Skara stifts lärdeste män. Han utgav även en liten skrift om Cicero 1816, "Ciceros lefverne".

Man kan notera att Nils Slanders svärmor var syster till den icke obekante poeten och akademiledamoten Johan Henrik Kjellgren. Systemen hette Eva Maria Kellgren och var gift med Salander i Varvs företrädare Jonas Kjellander. Därav kom det sig att när poeten Johan Henrik Kellgren behövde vila upp sig efter ett hektiskt liv i huvudstaden, reste han till systemen i Prästgården i Varv.

Lars Westh

ANTIKVARIAT
LECTURA
TORPA CENTRUM
JÖNKÖPING

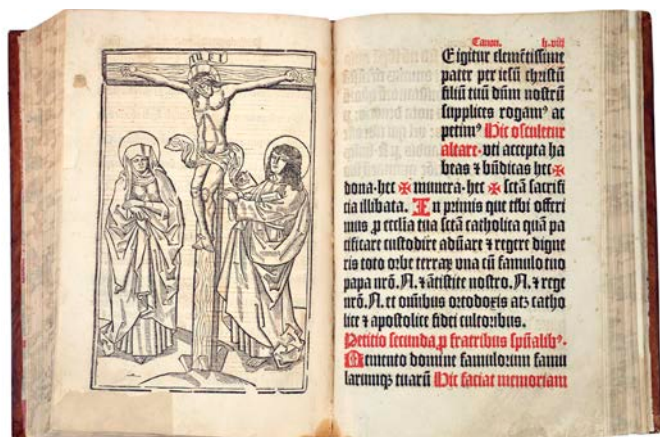
Björngatan 17 A · 553 37 Jönköping
Telefon 036-34 04 70 · 036-418 94
Mobil 070-748 83 25

ÖPPETTIDER
Måndag – Fredag 13.00 – 18.00
Lördag 10.00 – 13.00
Andra tider efter överenskommelse

Missale Nidrosiense

Den 25 maj var det exakt 500 år sedan Missale Nidrosiense lämnade tryckpressarna i Köpenhamn. Missalet trycktes för ärkestiftet i Nidaros, dagens Trondheim. Då innefattade stiftet hela Norge och även Island, Grönland och en rad öar i Nordsjön samt delar av nuvarande Sverige. Missalet räknas som Norges första tryckta bok och tre exemplar (vilka tillhör Norges nationalbibliotek) ingår i Norges dokumentarv. I samband med detta jubileum utgav Antikvariat Mats Rehnström en katalog där ett exemplar av Missalet fanns till salu. Det har bland annat tillhört en kyrkoherde i Oslo på 1600-talet, den danska kungen Kristian VI på 1700-talet, hertigen av Parma på 1800-talet och ropades 1932 in på auktion av den svenska samlaren Thore Virgin.

Bandet beskrivs enligt följande: Vackert men ngt nött danskt skinnband från 1700-talets första hälft med upphöjda bind, rikt guldornerad rygg och titeletikett i marokäng med texten "Missale eccl. Nidros.". Pärmarna med dekor av spegelbandstyp i olikfärgade rektangulära och rombiska fält som har blind- och guldtryckt dekor. Blindpressade pärmkanter. Marmorerade snitt. Ryggskinnet lite skadat allra nederst och bandet med en 12 cm lång spricka nedtill i frampärmen mot ryggen. Inlagan med en del spridda solkfläckar, men som helhet ren. Lagning i marginalen på blad c5, h8, i4, n2, o8, p1, q3, z2, D7 och B2, ngt större på blad m2 och på blad o7 verso där texten snuddas. Minimal reva i blad v4 och z4. Lagade nedermarginaler på blad v2-7 och 1 från blad C8 till slutet. Maskstyg i inre marginalen på bladen F8-G4 och i marginalen på de två avslutande bladen. Samtida marginalanteckning på blad z1. Med Sevaldus Thomæ N:s namnteckning på titel - bladet daterad den 12 januari 1626

och Kristian VI:s förgyllda monogram överst på ryggen samt det lilla danska riksvapnet inkorporerat i de övriga ryggfältens dekor. Med Charles Louis de Bourbons litograferade exlibris på frampärmens insida och Thore Virgins namnteckning på försättsbladet, den sistnämnda daterad den 8 juni 1932. Rolf Wistrands lilla exlibrislapp nedtill på eftersättsbladet. De saknade bladen G6 och H1 ersatta med välgjorda faksimiler.

Vad kostade då denna raritet? 2,2 miljoner!

Fjärran från Fyris.

Att lämna Uppsala – disparata berättelser

Statistikprofessorn i Uppsala, Adam Taube (dottersonson till Gunnar Wennerberg) utkom 2017 med en bok där han berättar om resor från Uppsala. Själv var han med Allmänna Sången 1975 på en turné i Polen som inte bara bjöd på sångliga triumfer utan även på ett illa fungerande kommunistland. Han var också lärare vid universitetet i Addis Ababa några år då Haile Selassie styrde landet, Han skildrar fadern, bibliotekarien vid Carolina, Nils Evert Taube resa 1917 till det bolsjevik-styrda Ryssland. Det var en hemlig resa som höll på att kosta honom livet.

Gunnar Wennerberg med medicinflaska

100 år före faderns resa (Gunnar Wennerbergs dotterson) föddes Gunnar Wennerberg i Lidköping. När denne lämnar Uppsala skrev han i en Glunt "Varför, varför fick jag ej bli kvar?" Adam Taube berättar livfullt om släkten Wennerberg. Längre påstods det att denne hade smitit från militärtjänstgöringen men sanningen (en familjehemlighet), var den att han hade lungsot och var kronvrak. 1840 frikallades han från tjänstgöring då läkaren intygade: "Att studerande Herr G Wennerberg i anseende till bröstsjukdom med blodspottning är till vapenövning oförmögen, betygas så sant mig Gud hjälpe till liv och själ. Uppsala den 30 maj 1840."

Kanske är lungsoten också en förklaring varför studierna för Gunnar Wennerberg gick trögt. Var han helt enkelt fysiskt nedsatt? Man hade på Wennerbergs tid svårt att skilja mellan lungsot och lungtuberkulos d.v.s. TBC. Denna sjukdom förknippades med de lägre klasserna i samhället och att få denna var "skamligt". Även detta kan vara en förklaring varför hemligheten hölls inom familjen. Taubes bok som omfattar 183 s. är intressant, välskriven och lättläst.

Johnny Hagberg

Föreningen för Västgötalitteratur

Protokoll fört vid årsmöte den 4 maj 2019, Alingsås

Alingsås stad fyller i år 400 år och det var lämpligt att uppmärksamma detta genom att förlägga årsmötet till Hjälmareds folkhögskola, strax beläget utanför Alingsås. Till årsmötet hade ca 30 medlemmar mött upp. Innan själva årsmötet kåserade Alfred och Malle Friman om Alingsås och Alingsås Manufaktur-wärk och visade flera äldre böcker. Malle Friman berättade också om Jonas Alströmer, en stor entreprenör som under 1700-talet bland annat lade grunden till ullindustrin i Sverige, genom import av får och utbildad arbetskraft.

Efter årsmötet bjöds medlemmarna på kaffe, smörgås och kaka. I samband med fikastunden berättade Maria Bouroncle om sin bok "Det kom för mig i en hast", utgiven 2018. Boken skildrar en tragisk familjehistoria då hennes mormors syster, Ingeborg Andersson, dränkte sina tre barn våren 1929. I Meddelandet nr 1 2019 finns en artikel där Maria Bouroncle berättar om boken och dess tillkomst.

§ 7 Fastställande av bokslut

Skattmästare Sven-Olof Ask redogjorde för bokslutet, som delades ut till alla närvarande medlemmar. Föreningens ekonomi är god mycket tack vare donationer och inkomna bidrag. Inbetalda medlemsavgifter täcker dock inte tryckning och utskick av 4 nr av Meddelandet samt årsskriften, vilket betyder att övriga intäkter subventionerar denna verksamhet. Ett uppskattat värde av boklagret är 85 tkr, denna summa finns inte med i balansräkningen. En genomgång av de mest värdefulla böckerna bör göras av boklagret, bland annat Peringskiölds Monumenta, Dan Korn's bok Västgötalitteratur, Tills bords med Jesper Swedberg, med flera. Årets överskott var 45 941 kr. Bokslutet läggs till handlingarna.

§ 10 Val

Till ordförande för verksamhetsåret 2019 valdes Johnny Hagberg, omval

Styrelseledamöter som väljs på 2 år, 2019-2020:

Sven-Olof Ask, Annicka Berggren, Christina Ström, Anne Andersson, samtliga omval, samt nyval av Thomas Johansson.

Övriga ledamöter kvarstår 1 år:

Ritwa Herjulfsson, Gerd Ljungqvist-Persson, Clary Winberg, Niklas Krantz.

Val av ordinarie revisorer, 1 år:

Lars Berg och Göran Englund, omval.

Val av revisionssuppleanter, 1 år:

Erik Gustafsson och Gabriel Hallbäck, omval.

Valberedning, 1 år:

Omval av Göran Midman (sammankallande) och Håkan Brander samt nyval av Reino Löfgren.

§ 11 Fastställande av årsavgift:

Årsavgiften beslutades bli oförändrad; 100 kr för enskilda medlemmar och 125 kr för äkta makar/sambor/institutioner. Årsavgiften har inte höjts sedan 1994. En höjning kan bli aktuell i framtiden.

§ 12 Förslag till verksamhetsplan 2019-2020:

I höst blir det bara en bokauktion i Stora Levene församlingshem. Under hösten, lördagen den 14 september, inbjuds medlemmarna till boksläpp och föreläsning av boken Mariestads stadslag från 1597 utgiven av Missalestiftelsen, som består av Skara stiftshistoriska sällskap, Föreningen för Västgötalitteratur och Västergötlands fornminnesförening. Professor Per-Axel Wiktorsson håller föreläsningen som kommer att hållas på residenset Marieholm. Mariestads kommun bjuder på förtäring. En eventuell utfärd planeras.

§ 13 Årets västgötabok 2018

Till årets västgötabok utsågs sockenboken Rydaboken, utgiven av Ryda hembygdsförening. Boken skildrar Rydabygden under 1900-2000-talen med rubriker som jordbruk, kyrka, näringsliv, föreningsliv, porträtt, minnen och bilder samt beredskapstiden. Boken innehåller foton med hög bildkvalitet. Boken är tryckt på Strokirks-Landströms tryckeri i Lidköping. Ingen representant från Ryda hembygdsförening var närvarande varför diplomaten kommer att delas ut i samband med höstens bokauktion. Motiveringen bilägs protokollet.

§ 14 Övriga frågor

Hur uppfattas medlemsbladet Meddelandet av medlemmarna? Över lag mycket positiv, kanske mer uppmärksamhet riktat mot Älvsborg. En medlem efterlyste möjligheterna till diskussionsforum på hemsidan/Facebook, som nu har 439 följare.

§ 15 Avslutning

Ordförande Johnny Hagberg tackade för visat intresse och avslutade mötet.

